

№ 7 XXV

ՅՈՒԼԻՍ

XXV 1907

1907

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

№ 7

Բացարձակ նամակներ՝ XXVIII Տպագրա-
կան գործի շուրջը . . . . . Տ. Նազարեան
«Մշակը» ժամանակաորայէս դադարած
Երեսաների հանրապետութիւն Պրօֆ.
Մակս Բրաունի . . . . . Թարգմ. Լ. Մարկոսեան
Կեանքի դասը, (արձակ բանաստեղծ.) Մուսէս
Երեսաների հոգեբանութիւնից՝ Պատ-
կերների նշանակութիւնը երեսաների երե-
ւակայութեան մէջ . . . . . Տ. Ռաշմաճեան
Շէքսպիրի մտքերից . . . . . Ա. Եղիգար
Հայուհեաց Բարեգործ. Ընկ. XXV-ամեակը,
Հին երգ, (բանաստեղծ.) Ն. Վ. Տ. Ա.
Ժամանակագրութիւն
Յովնանեան դպրոցի տեսուչը՝ Ս. Մանդինեանի զրոյցները:
Ղ. Աղայեանի դասագրքերը՝ Ս. Վ. Արղութեանի «ДИАТА»
ամսագիրը՝ Ս. Սպանդարեանի «Նոր Դարը»։ Ս. Վարդա-
նեանի «Էպոխա» և «Հերմէս» տպարանները:
Մատենախօսութիւն
Սեդրաք Մանդինեան՝ Ռուսերէն հատընտիր հատածներ:
Յարութիւն Թումանեան՝ Ռուս-Հայերէն բառագիրը:
ՅԱԽԵԼԻԱԾ. «Մօրեղբօրս գալուստը», ման-
կական պիես մէկ գործով. Փոխադր. Յ. Օրդուեան

ԴՍՄԻՔԱԳՐՈՒԹԻՒՆԻՑ

ԱՂԲԻՒՐԻ ներկայ №-ը կազմած է յատուկ ծնողնե-
րի և դաստիարակների համար, իսկ երեսաների համար
իբրև յաւելւած՝ Մօրեղբօրս գալուստը մանկական պիէսը,
որպէսզի այս արձակուրդին սովորեն իրանց զերերը,
կրկնութիւններ անեն և ձմեռային արձակուրդներին ներ-
կայացնեն.

ԳԵՂԱՓՆՋԻԿ հրատարակելու է աշունքից իբրև երկ-
շաբաթաթերթ և խոստացւած 12 համարները լոյս կը
տեսնեն լիովին, սակայն անհամեմատ էլ աւելի ձոխ, քան
արդէն լոյս տեսածները:

Բացւած է ԱՂԲԻՒՐԻ ներկայ 1907 թ. երկրորդ կիս-
ամեակի (Յուլիս—Դեկտեմբեր) բաժանորդագրութիւնը.
գինը 1 ր. 50 կ. (Արտասահման 2 ր. 50 կ.).

ԳԱՍՏԻԱՐԱԿ

(Պրիւր Բ. քաժիւն)

ՓՍԸՆՀԻՆԳԵՐՈՐԳ ԶՕՐԵԼԵՆԵԿԱՆ ՏԱՐԻ

№ 7

ՅՈՒԼԻՍ

1907

ԲՆՑԱՐՉԱԿ ԿԱՄԱԿՆԵՐ

XXVIII

ՏՊԱՐԱՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾԻ ՇՈՒՐՁԸ

Ապասածից աւելի արագ հառաւ այն, ինչ աներկբայելի էր և որից խուսափելն անկարելի: Խօսքս հայ մամուլի և տպարանական գործի անօրմալ զբաղման մասին է:

Հոկտեմբերի 17-ից դեռ շատ առաջ, «Արշալոյսի» փայլուն օրերին, Տարապուսն նախատեսել էի նրա շուտափոյթ անկումը և տպարանական բանւորների անգիտակից վերաբերմունքը դեպի աշխատուիքներ: Զուշացաւ և մամուլի կարծեցեալ ազատութիւնը: Գարնանային սունկից աւելի առատութեամբ երևացին նորանոր պարբերական հրատարակութիւններ: Ով գրպանում 3—4 մարկի փող ունէր, զիմեց նահանգապետին և թոյլտուութիւն առաւ նոր թերթ հրատարակելու: Ոչ կոչում, ոչ փորձառութիւն, ոչ գիտակցութիւն չէր պահանջւում նոր թերթ հրատարակել կամեցողից, այլ սոսկ 2 ռ. 25 կ., որը կրկնապատկեց նահանգապետի կանցելարիան, նկատելով շուկայի տրամադրութիւնը: Ուղղութեան, համոզմունքի, պաշտօնարի մասին, նոյնիսկ ծրագրի մասին նորրնձայ խմբադիր-հրատարակիչները մատծել անգամ չէին ուզում: Սկսեց մրցութիւն. նորընծայ հրատարակիչները մէկը միւսի ձեռքից խլում էին գրաշարներին, որոնց աշխատավարձը համարեա հոսպատակեց: Արհեստին դեռ չընտելացած ամսական 10 ռ. ստացող աշակերտը արդէն 30 ռ. էր ստանում: Փորձած և հմուտ գրաշարները նոյնպէս բարձրացրին իրանց աշխատա-

վարձը. 40 ռ. ստացողը արդէն 80—90 ռ. էր ստանում ամսական:

Սկսեցին հրատարակել և կուսակցական թերթերը. սրանք կազմակերպւած խմբագրութիւններ ունենալով և գրամական ոյժ, բնական է հնարաւորութիւն ունէին լաւ վարձատրել իրանց բոլոր աշխատաւորներին և ընտրել հմուտներին: Սակայն կուսակցական թերթերն էլ անդօր եղան ինքնաճանաչութեան բերել տպարանական բանւորներին և նրանց կամայականութեան սահման գնել: Ահարոնեան, Թուփչեան աշխատելով օրական 12—15 ժ. աւելի քիչ ռոճիկ էին ստանում, քան իրանց ձեռքով լոյս տեսնող լրագրի առաջնակարգ գրաշարները: Մշակի խմբագիրը և խմբագրատան նստած աշխատակիցները իրանց ընդարձակ թերթը լցնելու համար կրկնապատիկ աշխատանք ունէին, իսկ ստացածները անշուշտ ոչինչ, կամ համարեա թէ ոչինչ էր:

Տաքազը, Աղբիւրը շարունակ էին սաքսափելի գնելով, լւրաքանչիւր Թե-ի միայն շարածք աւելի թանգ էր նստում քան Նար-Դաւի նման մի մատենագիր-լրագրողի ամսական ռոճիկը:

Շուկան լցեց թերուս, ամբարտաւան տղաներով, որոնք իրանց գրաշար անւանելով նորընծայ հրատարակիչներից վարձուում էին բարձր գնելով:

Դրաշարները շուկայում աւելանում էին ամեն օր, սակայն նրանց պահանջը չէր պակասում: Պատճառը գաղտնիք չէր գործին տեղեակներին, գրաշարները արդարութեամբ չէին բանում ոչ թէ օրական 8 ժամ, այլ նոյնիսկ և ոչ 4—5 ժամ: Այդ խոստովանում էին և հմուտ, բարեխիղճ գրաշարները:

Բաղդուն աշկարայ ես յաճախ մեր բանւորներին ասել եմ, որ այդ ընթացքը հաւասար կը կործանէ թէ մեր ընդհանուր տպագրութեան գործը և թէ տպարանական բանւորներին: Սրանք իրողութիւնը՝ զործին հմուտ չլինելը եւ բարեխղճաբար չաշխատելը աւելի թգտակար էին համարում իրանց համար, քան թէ սովորել աբեհատը և չըշահագործել աշխատաւորի կոջումը:

Ըմբոսատութիւնը համարում էր ոյժ. լինում էին գէպեր, կրը գրաշարը ոչ թէ չէր ուղղում սրբագրութիւնը, այլ նոյնիսկ չէր շարում ամբողջ յօդւածը, որն իրան հաճելի չէր: Օրինակ չը շարեց իմ մի յօդւածը՝ Բանուրը Բեյգիայում եւ Թիֆլիսում, ուր համեմատութիւն էի արել ամենախոշոր գործարանական Seraing քաղաքի բանւորներին մերայիների հետ:

Չլնայած որ կեանքի պայժաններն աւելի ծանր են Պետերբուրգում քան Թիֆլիսում, այնուամենայնիւ մեր գրաշարները աշխատելով օրական 8 ժամ (Պետերբուրգում ոչ մի տեղ 9, նոյնիսկ 9 և կէս ժամից պակաս չեն աշխատում) աւելի թանգ

են վերցնում քան այնտեղ: Մինչդեռ մեզ մօտ արդիւնաբերութիւնը շուկայում 10—1000 անգամ աւելի քիչ պահանջ է գըտնում:

Օրինակ՝ եթէ Խարխալը, այսօր մէն-մէնակ հայ օրագիրը լինելով ամբողջ Ռուսաստանում, տարածւում է ամենաշատը 5—6000 օրինակ և վճարում է գրաշարներին օրական 25—30 ռ., չէ՞ որ մի Товарищъ, մի Парусъ 10—20 անգամ աւելի տարածւելով և նոյնքան անգամ էլ աւելի շատ և բարձր տարիֆով յայտարարութիւն ունենալով, եթէ նոյնիսկ վճարեն Խարխալի չափով իրանց բանւորներին, նրանց վճարածը անհամեմատ աննշան է մեր վճարումներից: Մի մոռանաք, որ թուղթը Պետերբուրգում, Մոսկւայում և էլ Թիֆլիսի գներէից շատ էժան է: Բացի այդ նկատի առէք, որ այնտեղ տպագրող թերթերի հազիւ թէ 1 տոկոսը ձրի կամ ապառիկ տրւի ընթերցողին, մինչդեռ մեզ մօտ 20—70 տոկոսը ձրի ու ապառիկ են բաժանորդները:

Սուտ է այն համոզմունքը թէ արտաքոյ կարգի խստութիւններն ու ճնշումները են պատճառ այսօրւայ հայ մամուլի լքեալ լինելուն:

Հայ մամուլը կործանեց հայի տգիտութիւնը, հայի սնամասնութիւնն ու շահամոլութիւնը:

Տասնեակ տարիներով կառավարութիւնը քար ու երկաթ էր մաղում մեր գլխին, բայց մենք անտրտունջ ամենքս էլ շարունակում էինք մեր գաղափարական գործը, որին գիտակցաբար մասնակից էր և տպարանական բանւորը: Ոչոք մեզանից չէր մտածում թէ լրացել է աշխատանքի օրը և չէր աճապարում հանգստանալու մինչև Ռ-ը լոյս չըտեսնէր:

Յաճախ, շատ յաճախ էր պատահում գրաքննչից համարը յետ էր բերւում յօշոտւած, պատառ-պատառ արւած, սակայն այն ժամանակ մեր գրաշարները պայման չէին դնում մեզ, թէ օրը լրացել է, քարը գլուխ, թէ Ռ-ը կիսատ-պուտ լոյս կըտեսնի: Մի-մի բաժակ չայով կազդուրւում էինք, մոռանում մեր քաղցն ու ծարաւը և նորից դառնում դէպի գործ: Գրաշարական կասերի վրայ մի կողմից մենք նորից գրում էինք, յօշոտւածների փոխարէն, ուրիշ նիւթեր տալով, միւս կողմից գիտակից գրաշարները շարում էին և առաւօտը Ռ-ն իր ժամանակին լոյս հանելով մենք դարձիւք ու խաղաղ տուն էինք վերադառնում: Իսկ սֆիրնքս ընթերցողը, չերեակայելով անգամ թէ ինչպէս սև քարը սրտներին սղմած, կիսաքաղց, շատ անքուն գիշերներ էինք լուսացնում և գոհ լինում, որ Ռ-ը կարգին և ժամանակին հանցինք:

Ո՞ւր էք այժմ մեր ղիտակից տպարանական բանւորներ. միթէ դուք օդու, ծխախոտի և նման գործառններում էք բանում, որ ձեզ սովորական վարձկան բանւորների դասում համարելով, մոռանում էք տասնեակ տարիներով ձեր գաղափարական գործունէութիւնն ու չարքաշ աշխատանքը:

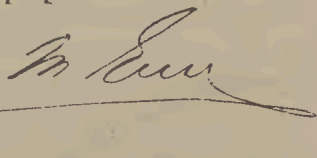
Միթէ մեր մարտը տղիտութեան դէմ վերջացաւ, միթէ խաւարը փարատել է անդարձ, միթէ մենք աւստեաց երկիրը հասանք, որ այդպէս շուտ դուք մոռացաք ձեր կոչումը:

Թո՛ղ կորչին ժամերի և անարգ գրողների հաշիւը ու թող վերածնւի մեր տպարանական ընկեր բանւորների ինքնասիրութիւնը հոգեարք հայ մամուլը վերականգնելու:

«ՄՇԱԿԸ»

Ժ.Ա.ՄԱՆԱԿԱՒՈՐԱՊԷՍ

ԴԱՂԱՐԱՄ

Մայիսի կիսին թիֆ. ընդհանրանգագետը Դաշնակցութեան օրգան Փայլակը գաղաքացիացի և փակեց Հերմէս տպարանը, ուր տպագրւում էր այդ օրագիրը: Հերմէսի փակելը արագացրեց հայ պարբերական մամուլի ժամանակաւոր դադարումը: Մօսկ, Մուրճ, Կուր-Աօխաստեֆ, Երկրի Ձայնը, Հասկեր, Յուսուար, Փնջիկ նոյնպէս կանգ առան: Կառավարութիւնը իր գրադ. օւ. օյ. ու վ. կրկին օգնութեան հասաւ նեղն ընկած հային...

Այս հրատարակութիւններից միայն բաց ճակատով Մօսկը հրապարակ եկաւ բացատրութիւն տալու իր անկանխելի անտեսական վիճակի մասին և յայտարարեց, որ լոյս կը տեսնի սեպտեմբերից: Միւս թերթերը օրհնելով գեհ. նա հանգապել տին և արեւաշառութիւն հայցելով նրան, որ աւիթ եղաւ իրանց արդարանալու, մեղադրել են Հերմէսին, որ յանդգնել էր Փայլակը տպագրելու, իսկ իրանք փակեցին իրանց թերթը մինչև Հերմէսի վերաբացւելը: Եւ չը նայած նրան, որ Հերմէսը վաղուց արդէն բացւած ու շարունակ թմեկահարում էր իր մուսաւրիներին շնորհ ընելու և շարունակել իրանց պատէշները, ոչ մէկը վերոյիշեալ այդ թերթերից դեռ չըսեալ լոյս տեսնել, բացի Փայլակի յաջորդ Խաւրիսիւր, որը օգոստոսի մէկից անցել է Հերմէս վերաբացւած տպարանը և Յուսուարը, որ շարունակ է:

Գալով Մօսկի անտեսական վիճակին, մենք մեր վիշտն ենք յայտնում, որ ռուսահայ լրագրութեան պարագլուխ և անհրաժեշտ հայ օրագիր Մօսկը, իրանց կուլտուրական ու թիւսմբ պարծեցող հայերի անտարբերութեան, անհոգութեան մի հօգը փաստ տաւ աշխարհին:

Մօսկի ընդ միշտ խափանւելն անփոխարինելի կորուստ է, մեծ աղէտ հայութեան համար: Մենք յորդոր ենք կարգում ոֆիսըս հային սթափելու և պարտաճանաչ լինելու: Մի 50,000 ռ. օժանդակութիւն Մօսկին ամօթ է ռուսահային, ու նա չը հասցնէ: Հարկ չը կայ սպասելու, որ այս մասին մի յատուկ մասնաժողով կազմելու Պարտաճանաչ վաճառականը չէ սպասում, որ իր մուրհակը նոտարին տրւի և ապա իր պարտքը վճարէ, այլ ինքն աճապարում է դեռ ժամանակից էլ առաջ իր մուրհակն ազատելու: Մի ստիպէք, հայ կուրքեր, որ ձեր իւրբանջիւրի դուռը բաղթեն. ոչ պարտք են ինչպէս ձեզանից և ոչ ողորմութիւն, այլ պահանջում են ձեզանից պարտաճանաչութիւն, ձեր անխուսափելի պարտքի անյետաձգելի հատուցումն:

ԵՐԵՒԱՆԵՐԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Պրոֆ. Մակս Բրաունի

Նա, ով առաջին անգամ ստիպւած է լինում զբաղել երեխայի դաստիարակութեամբ, կարգալով մանկավարժութեան վերաբերեալ բազմաթիւ գրքեր, ակամայ մնում է շարած, թէ պէտք է արդեօք հարկադրել երեխաներին ունենալու բարոյական ընթացք և պատժել անհնազանդութեան համար, թէ՞ պէտք է միայն դնել նրանց մէջ մի պարզ հասկացողութիւն լաւի և վատի մասին ու նրանց որքան կարելի է շատ ինքնուրոյնութիւն տալ: Բանը նրանուսմ է, որ դաստիարակութեան այդ երկու եղանակները—թէ անմիջական ստիպմունքների ու արգելումների եղանակը,—ունեն իրանց, և այն էլ այնպիսի հեղինակաւոր պաշտպանները, որ չէ կարելի անտես առնել նրանց կարծիքները: Իսկ վերջին ժամանակներս աւելի գերակշռում է երկրորդ եղանակը, քանի որ փորձը ցոյց է տւել, որ այդ դէպքում է ստացւում ամենալաւ արդիւնքը: Այդ էլ հասկանալի է: Եթէ երեխաները փոքր հասակից սովորում են ամեն բան հասկանալ, իրանք են որոշում իրանց և շրջապատողներին, իրանք են կարգադրում իրանց ժամանակն ու պարապմունքները, ապա նրանց մէջ առաջ է գալիս գիտակցութիւն թէ անհրաժեշտ է կատարել այն պարտականութիւնները, որ դրել են իրանց վրայ հէնց իրանք, առաջ է գալիս պատասխանատուութեան զգացմունք իրանց պարտքերի վերաբերմամբ: Այն ամենը, ինչ որ արւում է ներքին հակման պատճառով, մի առանձին հրապոյր է ունենում ինչպէս չափահասի, նոյնպէս և երեխայի համար, առաջ բերելով նրա մէջ ինքնագոյնութեան զգացմունք: Աւելի հեշտ է կատարել այն աշխատանքը, որի անհրաժեշտութեանը համոզւած ենք, քան թէ անել այդ միևնույնը ստիպմունքով: Ամեն մի փորձած մանկավարժ կարող է բազմաթիւ օրինակներ բերել իր գործնական կեանքից, երբ երեխաները, չը նալած ամեն տեսակ պատիժներին, մի քանի անգամ կրկնել են միևնույն արարքը, մինչև որ իրանց սեպհական փորձով համոզւել են, որ դաստիարակը մի բան արգելել է ոչ թէ քմահաճոյքի, այլ, յիրաւի, անհրաժեշտութեան պատճառով:

Բացի դրանից, որքան հնարաւոր է շատ ինքնուրոյնութիւն տալով երեխային միայն կարելի է զարգացնել նրա մէջ ուժեղ բնաւորութիւն, կամք ու եռանդ, կազմել նրանից ազնիւ ու տոկուն մարտնչող ու հասարակական գործիչ: Եւ իսկապէս միթէ մարդ կարող է յանկարծ դառնալ վճռական, եռանդուն և

ինքնուրոյն, եթէ մանկութիւնից շարունակ ճնշել են նրա կամքը, եթէ նա սովորել է, որ նրա ամեն մի քայլը ցոյց տայ և հսկի ուրիշ մարդ, եթէ նա մինչև այդ ժամանակ արել է միայն այն, ինչ որ հրամայել է նրա դաստիարակը, երբ նրան սովորեցրել են «չը դատիկ, չը տալ լիմար հարցեր—ինչո՞ւ և լինչպէս», այլ միայն առանց հակառակելու հնազանդել: Իսկ միևնոյն ժամանակ, դեռ քանի՜ դաստիարակներ ու ծնողներ կան, որոնք այդ հայեացքն ունեն: Օրական տասնեակ այդպիսի օրինակների կարելի է հանդիպել: Եւ այդպիսի դաստիարակութեան արդիւնքը լաւագոյն դէպքում լինում է այն, որ առաջ են գալիս թոյլ, բոլորովին անհամարձակ բնաւորութիւններ, գուրկ ամեն տեսակ նախաձեռնող ընդունակութիւնից, ընդունակ միայն հոսանքի ուղղութեամբ լողալու, իսկ շատ անգամ էլ դուրս են գալիս հար, անգութ, մանրակրկիտ ու խարդախ մարդիկ: Մանկութիւնից երեխային ճնշել են, թոյլ չեն տւել ունենալու իր կարծիքը և ահա, եթէ դեռ չեն կարողացել բոլորովին սպանել նրա մէջ կենդանի հոգին, նա շատ վաղ սկսում է սուտի և խորամանկութեան օգնութեամբ խոյս տալ այն բանից, ինչ որ նրան դուր չէ գալիս: Աստիճանաբար նրա մէջ արմատանում է այն համոզմունքը, որ ամեն ինչ թոյլատրելի է, պէտք է միայն դա զգուշութեամբ անել: Նոյն իսկ այն ժամանակ, երբ խնամակալութիւնը նրա վրայից վերցրւած է լինում և նա ազատ է լինում իր ցանկութեան համաձայն վարելու, նոյնիսկ այդ ժամանակ, նա, նախկին յիշողութեան համաձայն, աւելի գերադաս է համարում կողմնակի ճանապարհը, քան թէ ուղիղը: Երեխան, մանկութիւնից չըտեսնելով դէպի ինքն ընկերական վերաբերմունք, յիշելով միայն մի շարք արգելումներն ու պատիժները, աստիճանաբար քարանում է և մեծանալով սկսում է ինքն էլ նոյն կերպ վարել ուրիշների հետ: «Ինձ պատժել են, իսկ ահա մարդ եմ դարձել, ինչո՞ւ է իմ որդին աւելի լաւ»,—այժմ էլ այդպէս են դատում շատերը, բոլորովին մոռանալով, որ գուցէ աւելի լաւ մարդիկ դուրս գային նրանցից, եթէ նրանց չըպատ-

Սակայն ժամանակն անում է իր գործը և այն բանը, որն առաջ սովորական երևութ էր, այժմ արդէն դառնում է բացառութիւն: Մանկավարժներն մէջ միշտ աւելի ու աւելի յաճախ են լսում այսպիսի ձայներ. «ուէք երեխաներին ազատութիւն, մի՛ ճնշէք նրանց կամքը. ազատ դաստիարակութիւնը միայն կարող է տալ ազատ մարդիկ»: Իսկ տալ երեխաներին ազատութիւն, դա դեռ չէ նշանակում բոլորովին չը միջամտել նրանց կեանքին ու արարքներին և հրաժարել դրանց ղեկավարելուց: Ընդհակա-

ռակ, դաստիարակը պէտք է անշեղ և հաստատ կերպով ընթացք տայ երեխաներին, բայց անէ այդ բանն այնպէս, որ նրանք իմանային, թէ ինչու են իրանք այդպէս վարւում, և այդ այնպէս լինէր, որ դաստիարակի կամքը զուգընթաց գնար նրանց սեպհական ներքին համոզման հետ:

Եթէ մենք դիմենք ստատիստիկային, կը տեսնենք, որ այսպէս կոչւած լաւ, ազնիւ մարդկանց մեծ մասը առաջ են գալիս այն խելացի դաստիարակութիւնից, որի հիմքը կազմում է երեխայի, որբան կարելի է, մեծ ինքնուրոյնութիւնն ու ինքնագործունէութիւնը: Եւ ընդհակառակ, ոճրագործ, արատաւորող երեխաների մեծ մասն առաջ է գալիս այն ընտանիքներից, ուր կամ չէ եղել ոչ մի դաստիարակութիւն և երեխաները վաղ հասակից անխնամ են թողնւել և իրանք իրանց մնացել, կամ ուր իշխող է եղել անդիմադրելի հնազանդութեան սխտեմը և միշտ լսւել է. «լսել» և «դատողութիւն չըտալ»:

Սակայն, ինչպէս վարւել այն երեխաների հետ. որոնք այս կամ այն պատճառով ժամանակին չեն ստացել կանոնաւոր դաստիարակութիւն և պատկանում են այսպէս կոչւած «անշափտհաս ոճրագործներին» կամ «արատաւոր երեխաներին» թւին: Այդ հարցը վերջին ժամանակներս զբաղեցնում է ոչ միայն առանձին անհատների, այլ և համարեա բոլոր պետութիւնների ուշադրութիւնը:

Արատաւոր մանուկներին ուղղելու համար առաջարկւած բազմաթիւ միջոցների շարքում առանձնապէս հետաքրքրութեան արժանի է այն առանձնայատուկ եղանակը, որը մօտ ժամանակներս առաջարկեց Ամերիկայում և հնարաւոր է առ այժմ իսկապէս միայն այնտեղ:

Դրա նախաձեռնութիւնը պատկանում ֆլիւրիլիացի ոմն Զօրջի: Նա հիմնեց մի իսկական փոքրիկ թագաւորութիւն կամ երեխաների հանրապետութիւն, որի կառավարութիւնը գտնւում է երեխաների ձեռքին: Զօրջը ձեռք զարկեց այդ առանձնայատուկ ձեմարանի կազմութեանը ոչ թէ նախապէս մտածւած դիտաւորութեամբ, այլ բոլորովին պատահական կերպով: Այն, ինչ որ նրա ամենից առաջ հիմնական խնդիրն էր թւում, կայանում էր միայն նրանում, որ կարողանայ դուրս կորզել փչացած երեխաներին բարոյական չքաւորութիւնից: Առաջ նա մտածում էր, որ այդ նպատակին հասնելու համար բոլորովին բաւական էր ունենալ նրանց վրայ աւելի կանոնաւոր ֆիզիքական հոգատարութիւն: Իր բարեսրտութիւնից զրգւած, Զօրջը հաւաքեց մի քանի երեխաների, որոնք ուժաթափ թափառում էին Նիւ-Եօրկի փողոցներում արևի կիզիչ ճառագայթների տակ և պատրաստ

էին մութն ընկնելուն պէս ամեն տեսակ եղեւնագործութիւն կատարելու: Նա տարաւ իր մօտ ամառանոց, հազցրեց և սկսեց առատ կերակրել: Մի գեղեցիկ օր նրա գլխում մի միտք ծագեց աւելի հեռու գնալու. ոչ միայն հեռու պահել իր փոքրիկ խնամահներին ոճրագործութիւններից, բարձրացնելով նրանց նիւթական գրութիւնը, այլ և զարթեցնել նրանց մէջ պատասխանատուութեան զգացմունք: Աղջիկներից մէկը նոր հագուստ ստացաւ: Ջօրջի սաները, տեսնելով այդ հագուստը, գտնում էին այդ շատ գեղեցիկ և պարզ հասկացնել էին տալիս, որ նրանք շատ շնորհակալ կը լինեն նոր հագուստ ստանալու համար: «Դուք էլ կը ստանաք,—ասաց Ջօրջը,—միայն սրա փոխարէն պէտք է կատարէք այս կամ այն աշխատանքը»: Մեծամասնութիւնը իսկոյն համաձայնեց այդ բանին:

Այսպէս եղաւ երեխաների հանրապետութեան սկզբնաւորութիւնը: Այդ համայնքը հիմնուած է այն սկզբունքի վրայ, որ ամեն մի ծառայութիւն պէտք է համապատասխանէ մի փոխադարձ ծառայութիւն: Համայնքի ստացած ձեւը, համաձայն հանրապետական ուղղութեան, կայանում է նրա մէջ, որ ժողովուրդը ինքը պէտք է տնօրինէ իր վիճակը և ինքը պէտք է պատասխանատու լինի իր զարգացման համար: Հանրապետութիւնը հիմնելու ժամանակ Ջօրջը ձգտում էր հասնել հետեւեալ նպատակին. ինքնավարութեան և ինքնօգնութեան սկզբունքների հիման վրայ ստեղծել, ըստ երևոյթին, անպէտք նիւթից պէտքական մարդիկ: Նա յոյս ունի կուել արատի դէմ, ինքնասիրութիւն զարթեցնելով արատաւորների սրտերում: Ջօրջը ենթադրում էր, որ ծառը կարելի է պահպանել առողջ, յաջողակ գրութեան մէջ ամենից լաւ այն դէպքում, եթէ նեցուկ տան նրան այն ժամանակ, երբ նրա ոտները դեռ բաւականաչափ ճկուն են կապելու համար: Անհրաժեշտ է աշխատանքով չափաւորել երեխաների անզուսպ ազատութիւնը: Աշխատանքի պէտք է սովորեցնել նրանց, դնելով նրանց մէջ այն գիտակցութիւնը, որ միայն աշխատողն իրաւունք ունի վաստակել վերցնելու, և որ ամենից աւելի արդիւնաւէտ աշխատողն էլ կհանքի մէջ ամենամեծ յաջողութեան է հասնում: Ինչպէս հանրապետական, Ջօրջն էլ սկսեց հետեւել հանրապետական այն յայտնի սկզբունքին, թէ ժողովուրդն ամենից աւելի զարգանում է իր ձեռքով կազմած օրէնքների տակ: Այդ պատճառով էլ նա իրաւունք տւեց երեխաներին (խօսքը 10-ից մինչև 18 տարեկան անհասանների մասին է) կառավարել իրանք իրանց, այն էլ այն ձևերի հիման վրայ, որոնք տիրապետող են Միացեալ-Նահանգների բոլոր հասարակական հիմնարկութիւններում: Իր ընտրած ճանապարհի կանո-

նաւորութեան իբրև ապացոյց Ձօրջը ամենից առաջ գտնում էր պատժի իրաւունքի գործադրելը: Նա շուտով նկատեց, որ այն երեխաները, որոնք առաջ երբէք չէին ամաչում պատիժներից, տանջելու չափ ամաչում էին դրանցից այն ժամանակ, երբ այդ պատիժները աւելի էին հէնց իրանք երեխաները: Դրանք նրանց շատ մեծ վիշտ էին պատճառում, բայց այնուամենայնիւ նրանք հանգիստ դիմանում էին դրանց: Նրանց շարքից իրանց դուրս ձգւած համարել նրանք, ի հարկէ, չէին կարող, քանի որ գիտէին, որ նրանցից ամեն մէկին էլ հետևեալ օրը կարող է մի այդպիսի բան պատահել: Այսօր դատում են նրանց, իսկ վաղը, գուցէ, նրանք իրանք կը լինեն դատաւորներ:

Երեխաների հանրապետութեան մէջ կառավարիչներն ընտրւում են ընդհանուր ընտրողական կարգով. ընտրողական իրաւունքը սկսում է տասներկուամեայ հասակից: Փոքրիկներն կուօրէն չեն կատարում այդ իրաւունքը: Նրանք, ընդհակառակ, հնարաւորութիւն են ունենում ճիշտ գաղափար կազմել թեկնածուների մասին, և այն մասին, թէ ինչ պիտի անեն այդ թեկնածուները: Երեխաներն ունեն յատուկ ժողովատեղի, ուր խօսում են զանազան տեսակ ճառեր «տեղական բնակիչները զարկացման» համար: Նրանք ունեն նոյնպէս որոշ ընտրողական բիւրօ, ուր քաղաքացիք, ընտրողական նախագահի հսկողութեան տակ, ձգում են թերթիկներ քւէտուփի մէջ, որը նման է ամենատարածական արկղի: Առհասարակ աւելորդ շքեղութիւն չէ տիրապետում: Բնակարանները հասարակ են, բայց շինւած խիստ յարմարին և ճաշակով: Ամեն տեղ պահպանւում է ամենամեծ մաքրութիւն: Ամերիկայում այնքան սովորական Լինչի դատարանը այստեղ գործադրութիւն չէ գտնում: Ձևական քննութիւնից և կանոնաւոր կերպով լսելուց յետոյ ոճրագործին դատում են: Եւ ամեն մէկն էլ իրաւունք չունի կարծեցեալ ոճրագործին բռնել և նրան բանտարկել: Դրա համար ծառայում են, ինչպէս իսկական պետութիւնների մէջ, յատուկ բաժնիկներ, Անյետաձգելի ղէպքերում նրանք կարող են նոյնիսկ կապկապել յանցաւորներին:

Երեխաները պարտաւոր են երկու աշխատանք կատարել: Ամենից առաջ նրանք պարտաւոր են, ի հարկէ, յաճախել դպրոց: Միթէ հնարաւոր է իսկապէս պատասխանատուութեան և ինքնավարութեան զգացմունքը զարգացնել առանց մտաւոր կրթութեան: Բացի վարչական պաշտօնները կան դեռ մի ամբողջ շարք զբաղմունքների, որոնք օգտակար են ընդհանուր շահի համար, ինչպէս, օրինակ, այգու և դաշտի մշակութիւնը: Այն մարդը, որ ջանասէր կերպով այդտեղ աշխատում է, բացի ամբողջ շար-

ժողովրդին, որ նա կատարում է մաքուր, թարմ օդի մէջ, ստանում է նոյալէս և լաւ վարձատրութիւն: Գանձապահին, որը նոյնպէս, ի հարկէ, ընտրւում է հանրապետութեան փոքրիկ քաղաքացիներից, նա կարող է ներկայացնել աւելի մեծ հաշիւ, քան թէ նա, ով նրա չափ ջանասէր չէ աշխատել:

Սակայն երեխաներին չեն դարձնում միայն անյադ շահասէրներ, որոնք իրանց ուշադրութիւնը դարձնէին կեանքի միմիայն լուրջ կողմերի վրայ: Նրանք ծանօթանում են, ընդհակառակ, և օգտակար զարճութիւնների հետ. աշխատանքները վերջացնելուց յետոյ, քնելուց առաջ, սարքւում են ուրախ խաղեր, որոնց ժամանակ հանրապետութեան անդամները առատ զարճանում են: Հէնց այդ միջոցով, որ խիստ լաւ միջին ուղղութիւն է պահպանում աշխատանքներն ու բաւականութիւնները դասաւորելու մէջ, դրանով յաջողւում է հանրապետութեան հետ կապել փոքրիկ քաղաքացիներին, որոնք մինչև այդ ժամանակ մեծ ուրախութեամբ ձգում էին ծնողական տունը, եթէ այնտեղ նրանց մի որեւէ բան հաճելի չէր կամ եթէ նրանց փողոցում հրապուրում էր մի բռնէ, մահաւանդ արգելւած զարճութիւն: Այդ դէպքում մի հետաքրքիր բան է նկատւում. այն տղաների և աղջկերանց սրտերում, որոնք առաջ թափառական կեանք էին վարում. դէպի հանրապետութիւնը եղած սիրոյ հետ միասին առաջ է դալիս և սէր դէպի ծնողական տունը. այն փոքրիկ թափառաշրջիկները, որոնք երբեք չեն մտածել հօր և մօր մասին, հէնց որ մի քիչ ապրում են հանրապետութեան մէջ, պահանջ են դրում նրանց հետ նամակագրութիւն ունենալու: Դրա մէջ կարելի է տեսնել մի որոշ գրաւական այն բանի, որ երեխաները իրանց կը պահեն ինչպէս հարկն է և այն ժամանակ, երբ դուրս եկած կը լինեն այդ փոքրիկ, յատկապէս նրանց համար կազմւած համայնքից: Թէ որքան դա ճիշտ դուրս կը գայ գործնական կեանքում, դա այժմ, ի հարկէ, չէ կարելի ասել, քանի որ հանրապետութիւնը սկսւած է դեռ 1895 թւից:

Զօրջը յայտնում է, որ առաջին հինգ տարւայ ընթացքում հանրապետութիւնից դուրս են եկել 119 երեխաներ, չըհաշուելով նրանց, որոնք այնտեղ եղել են միայն կարճ ժամանակով: Յիշեալ երեխաներից չէ եղել և ոչ մէկը, որը բոլորովին անուղղելի լինէր: Մի քանի երեխաների մասին անկարելի եղաւ վերջնական կարծիք կազմել, քանի որ նրանք կամ իրանք կամովին միացած լինելով հանրապետութեան հետ մի որոշ ժամանակով, կամ իրանց ծնողների ձեռքով այնտեղ տրւած լինելով սահմանափակ ժամանակամիջոցով, չափազանց շուտ էին հեռանում այնտեղից: Դուրս եկածներից 21 երեխաներ ստացել են ամեն

հալալ թւանշաններ ինչպէս վարքի, այնպէս և աշխատասիրութեան համար: Միայն աշխատասիրութեան վերաբերմամբ դա կարելի էր անել այդ ապագայ քաղաքացիներից շատերի համար: Հանրապետութեան կապը քաղաքացիների հետ այնուամենայնիւ չէ կտրուում նրանց դուրս գնալուց յետոյ, այլ պահպանում է զանազան միջոցներով: Այդ հաստատութեան այն բարեկամների հետ, որոնք հոգ են տանում դուրս եկած սաների ապագայ վիճակի մասին, Ջորջը միշտ եռանդուն գրագրութիւն է պահպանում: Բացի դրանից Միացեալ-Նահանգների զանազան քաղաքներում կազմել են այսպէս ասած ամսական կլուբներ, որոնք աշխատում են կապ պահպանել կանոնաւոր ժողովներով: Այդ պատճառով էլ, խիստ հազիւ է պատահում, որ Ջորջը բոլորովին մոռանար իր նախկին յաճախորդներից որեւէ մէկին: Գործի հետզհետէ զարգանալով դա, ի հարկէ, աւելի հազազիւտ կը լինի:

Խիստ պարզ է, որ Ջորջի ընտրած ճանապարհը չէ կարող միանգամից պատւտստւել միապետական երկրներում և ամեն տեղ չէ կարելի հետեւել նրա օրինակին: Բայց էտիկայի, մանկավարժական և սօցիալ քաղաքական տեսակէտից երեխաների հանրապետութիւնը և նրա յաջողութիւնները անկասկած ներկայացնում են նշանաւոր հետաքրքրութիւն: Միևնոյն ժամանակ էլ անկարելի չէ այդպիսի ձեռնարկութիւններ անել և ուրիշ երկրներում, յարմարեցնելով տեղական պայմանների և այնտեղ տիրապետող հայեացքների հետ: Երեխաների հանրապետութեան հիմնական սկզբունքը—ինքնասիրութիւն զարթեցնել երեխաների մէջ, նրանց փոխադարձ մրցման միջոցով, որ ամեն տեղ ձիշտ է դուրս գալիս և լաւ արդիւնք տալիս:

Երեխաների հանրապետութիւնն Ամերիկայում մեծ ուշադրութեան է արժանանում և այն ֆինանսական դժւարութիւնը, որի հետ ստիպւած էին կուել այդ ձեռնարկութեան սկզբի ժամանակներում, այժմ վերացած է: Հանրապետութիւնն այնքան վստահութիւն է վայելում, որ կարող է փոխառութիւն կնքել և ամեն կողմից նրա օգտին թափւում է դրամական նւէրներ: Ամերիկացի կանայք կազմել են մի առանձին կօմիտէտ, որը հոգ է տանում այդ ձեռնարկութեան հետզհետէ զարգացման վրայ:

Փրիվիլիացի Ջորջի փորձերից ստացւած փայլուն հետեւանքները միտք ծագեցրին հիմնել դրա նման մի քանի մանկական հանրապետութիւններ ևս նոյն հիմունքներով, բայց խորհն ոչ միայն «անշափահաս ոճրագործների» համար, այլ առհասարակ այն բոլոր երեխաների համար, որոնք սովորում են միջնակարգ ուսումնարաններում: Ի միջի այլոց Ջորջի հիմունքները՝ երեխա-

ները ինքնուրոյն կերպով կառավարելու վերաբերմամբ, գործադրութիւն են գտել Բօստօնի ուսումնարաններում: Առաջին ուսումնարանը, ուր ներմուծել է «երեսաների հանրապետական կառավարութիւն» կազմակերպել է 1903 թ. Բօստօնում Ուիլսօն Լ. Ջիլլի ձեռքով, իսկ արդէն 1905 ի. աշնանը Բօստօնի իր մէջ և նրա շրջակայքում այդ ձևին վերածեցին մի քանի հին ուսումնարաններ: Ներկայումս Ֆիլադելֆիայում այդ ձևի դպրոցներ, որոնց մէջ սովորող երեխաներին տրւած է ինքնավարութեան ամենալայն ազատութիւն, այսինքն նրանց տրւած է իրաւունք, այսպէս ասած, կառավարել դպրոցները, հսկել միմիանց վրայ, անել դպրոցի կեանքին և կարգերին վերաբերեալ կարգադրութիւններ ևլն: Բայց Ջիլլը որոշեց անւանել այդ հաստատութիւնները ոչ թէ հանրապետութիւններ, այլ «դպրոցական քաղաքներ» (Schol city), գտնելով որ հանրապետական կառավարութիւն Միացեալ Նահանգներում կարող է լինել միայն մէկը— իսկական, կառավարչական և որ այդ էլ պէտք է ներշնչել երեխաներին արդէն ամենավաղ հասակից: Սակայն այդ մեծ հանրապետութեան մէջ կարող են լինել անթիւ քաղաքներ, համայնքներ ու շրջաններ, որոնք ղեկավարւելով երկրի ընդհանուր օրէնքներով և ենթարկւելով այդ օրէնքները պաշտպանող աստիճանաւորներին, կարող են ունենալ, դրանից բացի, իրանց առանձին կարգերն ու օրէնքները ևս:

Ամեն մի ուսումնարանում սովորող երեխաները համարւում են իրանց «քաղաքի» քաղաքացիներ: Նրանք ընտրում են մէրին (քաղաքագլուխ), դատաւորին և պրիստաւին, «քաղաքային խորհրդին» (մօւնիցիալիտէտ) ղանադան «մասնրի» (դասարանների) ներկայացուցիչներից, որն իրաւունք ունի օրէնքներ հրատարակել «քաղաքը» կառավարելու համար, համաձայն ուսուցչական ժողովի կամ հոգաբարձութեան տւած «կանոնադրութեան» կամ «հրովարտակի» (Chartes). հրովարտակը իրաւունք է տալիս կողմել ժողովներ, ուր առաջադրւում են թեկնածուներ ևլն:

Հակառակ մի քանի մանկավարժների երկիւղներին, թէ երեխաների ինքնավարութիւնը դպրոցում կարող է վատ ներգործութիւն ունենալ թէ վարքի և թէ յառաջագիմութեան վրայ, Ջիլլի ձեռնարկութիւնը փայլուն արդիւնքներ տւեց. ինքնավարութիւն մտցնելով երեխաների վարքը զգալի կերպով լաւացաւ, երեխաներն իրանք սկսեցին խիստ հսկել միմեանց վրայ և նրանց յառաջագիմութեան վրայ ոչ մի վատ ներգործութիւն չը նկատւեց:

Այդ սխտեմի կրթիչ նշանակութիւնն առհասարակ այնպէս

մեծ է, որ այդ բանը ամերիկական մանկավարժների կարծիքով, մի անգամից նոյնիսկ չէ կարելի որոշել: Ինչ որ առանձնապէս նշանաւոր է, դա այն է, որ դպրոցական ինքնավարութիւնը խիստ բարեբար ներգործութիւն է անում երեխաների վրայ և տնային կեանքում: Այն ամէն լաւ բաները, ինչ որ նրանք, շնորհիւ ինքնավարութեան սիստեմի, ձեռք են բերել դպրոցում, նրանք մըտցնում են և տան մէջ. պատւի զգացմունքը, բարոյական կարգապահութիւնը, օրէնքը յարգելը դառնում են նրանց համար երկրորդ ընտելիւն և ապագայում էլ, անշուշտ, մնում: Են նրանց մէջ: Դպրոցական ինքնավարութիւնը ծանօթացնում է երեխաներին քաղաքային կառավարութեան ձևերի հետ և նախապատրաստում է նրանց մասնակցելու քաղաքային և պետական գործերի: Դրա հետևանքն այն է լինում, որ ազգը յանձին նրանց ստանում է մի ամբողջ սերունդ, որը գիտակցաբար է վերաբերում իր քաղաքացիական պարտաւորութիւններին և նրանց կատարմանը, և իւրացրած է լինում հասարակական շահերի պաշտպանութեան գիտակցութիւնն ու հայրենասիրական հոգին:

Թարգմ. Լ. Մարկոսեան

Կ Ե Ս Ն Ք Ի Դ Ս Ս Ը

Առաջ ես կարող էի մտորմունքի մէջ ընկնել, աղօթել, կարող էի բաղդաւորութեան ձգտել, բայց կեանքը ինձ մոռացնել տւեց այդ ամէնը, սակայն տանջւել սովորեցրեց: Ես տանջանքի և տխրութեան հետ հարազատ եմ դարձել, նրանք իմ մշտական ընկերներն են. նրանք իմ ամբողջ կեանքը թունաւորել են, սակայն սիրել են սովորեցրել...

Եւ թող վիշտը իմ կուրծքն պատռտէ, թող արցունքները խեղտեն ինձ, սակայն ոչ մի բան և ոչ որ չի կարող հանգցնել իմ մէջ սուրբ կրակի կայծը... Ոգևորութեան ուժեղ հրդեհով կը բռնկւին իմ ոյժերը.... Ես կայրեմ այդ ոյժերը մարդկային վշտի համար, սիրոյ մեծ գործի համար...

Մոռեալ

ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ՀՈԳԵՐԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐԸ

Թէ երեխաների վառ իրականութեան
համար ի՞նչ նշանակութիւն ունեն պատ-
կերները, մանաւանդ գունաւոր պատկեր-
ները, այդ մասին քող խօսեն փաստերը:

Իկին Վարդուհին իր երեխաների համար
ասում է.

«Տիգրանիկս մի տարեկան էր. մեր
ասելով ու ցոյց տալով՝ նա ճանաչում
էր իմ, հօր, տատի և մի քանի մօտիկ
ծանօթների լուսանկարները: Տիգրանիկս
վերցնում էր այդ պատկերները, ուշի ուշով նայում,
մօտեցնում աչքերին, մատով շօշափում, չանկոտում և
վերջապէս փորձում էր պատկերների մէջ երևացող դէմ-
քերը բռնել: Նա ասում, բըլբըլում, ծըծըլում էր պատ-
կերների հետ այնպէս, ինչպէս կենդանի արարածների
հետ: Տիգրանիկս եղաւ տարի ու կիսական. նրա ձեռքը
տւի փոխանցող պատկերներից կազմած մի տետրակ.
այսպէս արի, որովհետեւ ձեռքիս տակ չըկար յարմարաւոր
պատկերազարդ գրքոյկ. ամէն երեսի վրայ դուրս էր բեր-
ւած մի պատկեր. սկզբում պատկերները շատ քիչ էին և
փոքրիկիս ծանօթ առարկաներից վերցրած. յետոյ շաբթէ-
նը մի երկուսն էլ աւելացնում էի. շատ մասով ընտանի
կենդանիների պատկերներ էին:

Ի՞նչ ուրախութիւն էր Տիգրանիկիս համար, երբ ա-
ռաջին անգամ նրա ձեռքը տւի այդ պատկերազարդ տետ-
րակը. երևակայել չէր կարելի: Տետրակի կազմին դուրս
էր բերւած ծառ. հէնց այդ որ տեսաւ, ուրախութիւնից
աչքերը փայլեցին: Տիգրանիկս մէկ-մէկ թղթատում էր և
իւր լեզուով կանչում. յետ (շուն), փիսի-փիսի (կատու),
կօկօ (աքաղաղ) և այլն: Այս բոլորի հետ ուրախ-ուրախ
թռչկոտում, ծափ էր տալիս, աղմկում: Լաւ նայում, շօ-
շափում, էլի բռնելու փորձեր էր անում. էլի պատկեր-

ների հետ ասում, խօսում, զւարճանում էր այնպէս, ինչպէս իր սիրելի շնիկի ու կատուի հետ...

Տիգրանիկս բանաստեղծ էր. գմայլած, դիւթւած, երկար, շատ երկար զբաղւում էր իր տետրակով: Անցաւ մի ամիս. նկատեցի, որ Տիգրանիկս կամաց-կամաց սառչում էր գէպի իր տետրակը. նա նոր բան էր պահանջում. նրա ձեռքը տւի պատկերազարդ գիրք, որը պատրաստւած է յատկապէս Ձ ե կէս—7 տարեբեխաների համար: Երբ գրքերը բացի, գրի Տիգրանիկիս առաջ, ուրախութիւնից քիչ էր մնում սրտաճաք լինէր. կանչում, ճշգրտում, հրռհրռում, ծափ էր տալիս, թռչկոտում և մէկ-մէկ ասում իրան ծանօթ առարկաները: Մէջ էր բերում բանաստեղծական նմանութիւններ. սկիւռին ասում էր շուն, եղջերուրին (վարալին)՝ կով, սունկին՝ բողկ և այլն: Կանչում էր իր խաղընկեր շանն ու կատւին, որ նայեն պատկերներին. միասին ուրախանան, միասին զւարճանան: Տիգրանիկս իսկապէս իր տեսակի բանաստեղծ էր: Նա դառաւ Ձ տարեկան, Ձ ամսական. իր մանկական երևակայութիւնով բոլոր ջանել կանանց պատկերներին ասում էր մամա, ջահիլ տղամարդկանցը՝ պապա, պառաւ կանանցը՝ տատի, իր նման փոքրիկներին, Տիգան և այլն:

Ի զուր էր նրա ասածներն ուղղել. ուղղել կը նշանակէր խանգարել Տիգրանիկիս երևակայութիւնն ու բանաստեղծութիւնը, ես այդ չէի ուզել. գիտէի, որ ժամանակն ու անձնական փորձառութիւնը և՛ կուղղէ և՛ կը սովորեցնէ: Չըսխալեցի, անցաւ մի երկու ամիս. երբ հիմա էի հարցնում անծանօթ պատկերների համար, Տիգրանիկս պատասխանում էր. «չըգիտեմ»: Բայց էլի բանաստեղծում էր. անծանօթ տիկնոջ պատկեր տեսնելիս ասում էր մի տիկին, տղամարդինը՝ մի պարոն, երեխաներինը՝ մի տղայ կամ մի նոջիկ: Տիգրանիկս Ձ տարեկան, 5 ամսական դառաւ. շատ առարկաներ էր ճանաչում. պատկերները Տիգրանիկիս համար զեռ ապրում էին, զեռ կենդանի արարածներ էին, ինչպէս առաջ, նա փորձում էր նրանց բռնել այնպէս, ինչպէս բռնում էր

ինձ, հայրիկին, ամեն մի խաղալիք: Նոր, անծանօթ պատկեր տեսնելիս հետաքրքրւած հարցնում էր: «Էս ի՞նչ է, էս ո՞վ է»: Մինչև մի պատասխան չըստանալ, չէր հանգստանալ: Շաբաթական մի երկու անգամ էի ցոյց տալիս, ամեն անգամին մի նոր պատկեր. այդ ըոպէներին Տիգրանիկիս համար կատարեալ քէֆ, ուրախութիւն, հարսանիք էր. նա սիրում, շատ էր սիրում իր պատկերազարդ գիրքը:

Հինգ տարեկան Սաթիկս նոյն պատկերազարդ գրքին նայում էր ուրիշ աչքով. նա երբէք փորձեր չէր անում, որ պատկերները բռնէ, ինչպէս այդ անում էր Տիգրանիկս. բայց աւելի հետաքրքրաշարժ պատմութիւններ է սարքում, հնարում այս-այն պատկերը տեսնելիս: Մի երեսում նկարւած է երկու ընտանիք. իւրաքանչիւրն իր երեխաներով սեղան բոլորած՝ ճաշում է. հէնց նոյն պատկերի դէմուդէմ նկարւած են մի խումբ տեսակ-տեսակ տերեւներ և մի խումբ էլ գոյնզգոյն ծաղիկներ: Սաթիկս էլ պակաս բանաստեղծ չէ. ուրախ ու լուրջ դէմքով կանչում է. «Մայրիկ, տե՛ս, այս տերեւները սրանց պարտէզն է. էն ծաղիկներն էլ միւս տանեցիների պարտէզն է. երբ ճաշեն-պրծնեն, կերթան պարտէզ մանգալու»: Պարզ է, որ Սաթիկս էլ պատկերների մէջ գտնում է շունչ, կենդանութիւն և ահա մանկական վառ երևակայութիւնով ստեղծում է մի սիրունիկ պատմութիւն:

Եօթ տարեկան Հռիփս միևնոյն պատկերազարդ գրքի վրայ ուրիշ հէքիաթներ է սարքում. օրինակ, այն երկու սեղանի շուրջը նստած մարդկանց մէջ ցոյց է տալիս մի տղամարդու և մի տիկնոջ. «Տե՛ս, սրանք իրանց մօտ ճաշի են կանչել ընտրին. էս պատիկ աղջկայ տօնն է. տե՛ս, էս աղջիկը մի տիկնիկ, կօնֆէտ է ընծայ ստացել, տե՛ս, նրա լաւ շորերը մայրիկն է կարել. ի՛նչքան, ինչքան ուրախ է աղջիկը»:

Պատկերազարդ գրքերը այդքան դուրեկան, այդքան սիրելի են փոքրիկներին: Բայց մենք ոչինչ չունենք 2—6

տարեկան հասակի համար. դրանից դէն եղածներն էլ շատ քիչ են:

Երբ կարիք է եղել մայրենի լեզուով պատկերազարդ գրքոյկներ ընտրել, շարել եւ կատարելապէս. նոյն տեսակ շարանքի մէջ եւ տեսել ուրիշ շատ մայրերի, հայրերի կայլն: Օտար գոբերը թէ իրանց բացատրութիւններով և թէ նոյնիսկ պատկերներով շատերին անմատչելի, անհասկանալի են:

Ինչ էլ որ լինի՝ մեր մանկական գրականութեան մէջ պատուաւոր տեղ են բռնում գունաւոր պատկերազարդ գրքոյկները, օրինակ՝ «Նարմիր գլխարկ», «Քնած գեղեցկունի», «Հուսերեռիկ», «Մոխրատիտիկ», «Նապաստակի եւ ոգնու զրազը» և այլն: Սրանք բաւականին լաւ նիւթ են տալիս 7—12 տարեկան երեխաների երեւակայութեանն ու մտքին. կարող են իրանց գեղեցիկ պատկերներով կրթել ու ազնւացնել փոքրիկների ճաշակը: Այս ասում եւմ դարձեալ անձնական փորձից: Ահա թէ ինչպէս. —

Հոիփս արդէն ութը տարեկան է. վաղուց է, որ նա չի բաւականանում միմիայն պատկերներ նայելով և նրանց վրայ պատմութիւններ ստեղծելով. նա ուզում է, որ ես էլ, հայրիկն էլ պատմութիւն անենք, պատմութիւն կարդանք: Հոիփս այդ ցանկութեան հետ միասին իմ մէջ միտք ծագեց վերևում ասած գրքոյկներից օգտուել: Հոիփս նոր էր մտել ուսումնարան. դեռ գրել-կարդալ չըգիտէր. ձեռքերս ծալած յետ չէի քաշել. շատ բան էի սպասում դպրոցից, բայց ամբողջ յոյսս չէի դրել նրա վրայ: Ես էլ անդադար աշխատում էի փոքրիկիս կրթութեան համար, օգնում էի՝ ինչով կարող էի: Մտադրւեցի պատկերազարդ գրքոյկներից պատմել. բայց ինչ օգուտ եթէ նրանց մէջ պատահած կենդանիները ճանաչէ միմիայն պատկերներով: Առիթներից օգտուելով՝ այսօր գիւղացիներն են բերել, էգուց մենք էինք գնում գիւղ, Հոիփս ցոյց էի տալիս գայլ, աղւէս, նապաստակ, ոգնի և ուրիշ կենդանիներ: Նա բաւականաչափ բան էր լսում

տեսած կենդանիները մասին. գիտէր գայլի զազանութեան, աղէտի խորամանկութեան մասին և այլն:

Առաջին անգամ պիտի սովորեցնէի «Կարմիր գլխարկի» պատմութիւնը: Առաւօտեան թէյի ժամանակ էր. մենք թէյ էինք խմում ու դէսից-դէնից խօսում. Հռիփս ուրախ-ուրախ ներս մտաւ, բարեկեց և նստեց իր տեղում. նա արդէն թէյ խմել էր: Հռիփս գիտէր որ նրան մի պատմութիւն եմ անելու: Մի քանի հարցով ուզեցայ իմանալ, թէ չէ՞ մոռացել անտառի ու գայլի մասին գիտեցածները. այս հարց ու պատասխանից յետոյ՝ սկսեցի պատմել «Կարմիր գլխարկ»-ը փոքրիկիս հասկանալի լեզուով: Հռիփս վառվռուն ու չռած աչքերով լսում էր. կարծես շունչ չէր քաշում, վախենալով չը լինի թէ մի խօսք բաց թողնէ: Ես վերջացրի: Հռիփս լուռ ու խոր մտածմունքի մէջ էր. վերջապէս դուրս գալով լուծութիւնից՝ հարցրեց. — «Մայրիկ, Կարմիր Գլխարկը չըլտեց իր մայրիկի խօսքը, տես, շատ նեղութիւն քաշեց, պատժեց գայլի ձեռքով, էդպէս չէ՞»: Ես համաձայնեցի փոքրիկիս հետ: Այս բոլորից յետոյ միայն Կարմիր Գլխարկը գրքոյկը տւի Հռիփսիս ձեռքը: Պէտք էր այնտեղ լինել ու տեսնել, թէ նա ինչ ազահութիւնով էր նայում սիրունիկ պատկերներին. ինքս բոլորովին զարմացած էի. մի-մի տնդդելով պատկերները, ամբողջ պատմութիւնն արաւ իր դուրախի անուշիկ մանկական լեզուով. — «Տն'ս, մայրիկ, այստեղ Կարմիր Գլխարկի մայրը մի զամբիւղ հաց, կարագ, ծու է տալիս, ուղարկում է տատի մօտ. տն'ս, էստեղ աղջիկը հանդիպել է գայլին, նրա հետ խօսում է. տն'ս, էստեղ ծաղիկներ է քաղում, փունջ կապում, որ տանի տատին տալ» և այլն: Ահա այսպէս պատկերները լեզու են տալիս փոքրերին, եթէ հասկանալի են, եթէ ճանաչելու համար ոչ մի դժւարութիւն չէ մնացել: Մտադիր եմ մօտ օրերս պատմել Հռիփսիս «Նապաստակի նւղնու զրազը»: Նա արդէն տեսել է նապաստակ. ողնի բերելու համար արդէն ապսպրել եմ: Մի անգամ էլ այդ երկու կենդանին միասին բաց եմ թողնելու մեր ընդար-

ձակ բակում. թող լաւ տեսնի նրանց վագելը: Փոքրիկս իր սեպհական աչքերին հաւատալով անկասկած կասէ, որ վագելու մէջ նապաստակը կը յաղթէ: Երբ այս ամենը գիտէ, կը պատմեմ: Լսելով պատմութիւնը, հաւանօրէն կասէ, որ ոգնին իր խելքով յաղթեց նապաստակին: Եթէ սովորեցնելու լինեմ «Քնած գեղեցկունի», գիտեմ, որ Հռիփս ճախարակ չէ տեսել. նրան ցոյց կը տամ ճախարակ ու իլիկ. նրա աչքի առջև մի քիչ կը մանեմ, որ կարգին գաղափար, կարգին հասկացողութիւն կազմէ: Երբ այսպէս ճանապարհը հարթւած է, այն ժամանակ միայն կ' պատմութիւնը կ' պատկերները կարող են երեակայութիւնը վառել, լեզու բաց անել, հրաշքներ գործել:

Տիգրանիկս, Սաթիկս ու Հռիփս գժւածի պէս սիրում են պատկերներ, պատկերազարդ գրքեր: Որքան էլ սիրեն հօ չեն կարող ամեն օր, ամեն ըոպէ նրանցով զբաղել: Փոքրիկներին չըձանձրացնելու և հետաքրքրութեան մէջ պահելու համար շաբաթական երկու-երեք անգամ եմ զբաղեցնում պատկերներով: Տիգրանիկս ու Սաթիկս ամեն անգամին հազիւ են կարողանում 5—15 ըոպէ պարապել. բայց Հռիփս, որ արդէն 8 տարեկան է՝ ամեն անգամին կէս ժամից աւելի չի կարող պարապել. հէնց որ մի քիչ երկարում է պարապմունքը, իսկոյն ցոյց են տալիս յոգնածութիւն և անուշադրութիւն:

Փոքրիկներս նոյնպէս սիրում են նկարել. ո՞վ չի տեսել, թէ երեխաները ինչպէս խրդիւրդի անելով՝ նկարում են շատ բաներ, շատ պատկերներ և շատ անճոռնի: Այդ տգեղ նկարները նրանց այնպէս ուրախացնում, այնպէս բաւականութիւն են պատճառում, ինչպէս գեղեցիկ պատկերազարդ գրքերը, ինչպէս գեղեցիկ պատկերները: Նրանք ունեն մատիտներ և հասարակ սպիտակ թղթից տետրակներ. երբ ուզում են, ինչքան ուզում են՝ նկարում են. այս բանին ինքս բոլորովին չեմ խառնում: Տիգրանիկս ու Սաթիկս խաղիւզում, գծում, նկարում են սև մատիտով. Հռիփս սևի հետ գործ է ւածում գոյնզգոյն մատիտներ էլ: Նրանք ամեն բան նկարում են այնպէս,

ինչպէս իրանք են հասկանում ու երեւակայում. մանկական ֆանտազին ազատ թռիչքներ է անում. ձեռքերը վարժում են. տեսողութիւնը զարգանում է դիտելումէջ. կամաց-կամաց ազնւանում է ճաշակը: Մեծերի միջամտութիւնը վնասակար է. ժամանակը ամեն բան կը շտկէ:

Հակառակ եմ, որ 2½—6 տարեկան երեխաներին տալիս են նկարելու համար զանազան օրինակներ: Սա ոչ հետաքրքիր է և ոչ էլ զարգացուցիչ: Դա մեռցնում է երեխայի մէջ անմեղ եսական ցանկութիւնները, ազատ երեւակայութեան թռիչքները և ինքնուրոյնութիւնը:

Հակառակ եմ, որ պատկերներ ու պատկերազարդ գրքեր ցոյց տալիս սկզբից ամեն բան բացատրում են երեխաներին. մինչդեռ փոքրիկները իրանք պիտի ճանաչեն ու ասեն իրանց ծանօթ առարկաների պատկերները, անծանօթները թող ճանաչւին բանաստեղծական նմանութիւններով. երեխաները դրանով են հետաքրքրւում, դրանով են ոգևորւում. դրանով առաջ է գալիս նրանց մէջ ցանկութիւն նորութիւններ տեսնել և նոր-նոր գիւտեր անել:

Հակառակ եմ, որ ամեն տեսակ պատկեր ու պատկերազարդ գիրք անխտիր տալիս են երեխաների ձեռք. կան որ իրանց վատութիւններով փչացնում են երեխաների ճաշակը. կան որ տարիներին անյարմար լինելով՝ կամ ժամանակից առաջ զարգացնում են նրանց և դարձնում են ծերացած մանուկներ և կամ նրանց հասկացողութիւնից բարձր լինելով՝ առաջ են բերում երեխաների մէջ անհետաքրքրութիւն ու սառնութիւն դէպի պատկերները, պատկերազարդ գրքերը:

Հակառակ եմ, որ պատկերների ու պատկերազարդ գրքերի հետ կապ ունեցող փոքրիկ պատմութիւնները կարդալուց կամ պատմելուց յետոյ՝ գլխաւոր միտքը առնում են երեխաներին. սրանից էլ վնասակար ու այլանշանակ բան չըկայ. երեխաներին դարձնում են կատարեալ մեքենայ. զրկում են ազատ ու անկախ մտածելուց, որ

չափազանց դուրեկան, զւարճալի ու կըթիչ է երեխաների համար. նրանց դարձնում են դատարկ աման, որի մէջ լցնում են՝ ինչ որ ուզում են: Այն ինչ փոքրերը պիտի մտածեն ու գտնեն. նրանք պիտի անեն գիւտը, այ այնպէս, ինչպէս Հռիփս գտաւ, որ Կարմիր գլխարկը պատժւեց իր անհնազանդութեան պատճառով: Երբ երեխաները գիւտը կանեն, ամեն բան հասկանալի ու պարզ կը լինի իրանց համար. ազատ մտածելով, ազատ երեւակայելով՝ նրանք անհուն սէր ցոյց կը տան դէպի պատկերներն ու պատկերազարդ գրքերը, սրանցից կօգտուեն տեղին ու խելացի կերպով:

Սրանց համար վիճել, վէճի եմ բռնել բոլոր ազգականներին, ծանօթներին ու հարեաններին հետ. շատ կէտերում զինաթափ եղած համաձայնել են, հետեւել են ինձ. գոհ են և՛ իրանք, և՛ իրանց փոքրիկները:

Պարզ է, որ ընտրովի պատկերներն ու պատկերազարդ գրքերը կըթում են, ազնւացնում են երեխաների սիրտը, միտքն ու ճաշակը, բաց են անում մանկական թոթով լեզուն, առիթ են տալիս խօսել գեղեցիկ ու ոգեւորւած, գիտել մանրագնին կերպով, անվերջ հարցեր տալ, իմանալ ու սովորել նոր-նոր բաներ, կենդանացնում-վառում են նրանց երեւակայութիւնը, պատճառում են բաւականութիւն և բանաստեղծական հաճոյք:

Տ. Ռաշմաճեան

ՇԵՔՍՊԻՐԻ ՄՏՔԵՐԻՑ

Որ քաղաւորն է այնքան զօրեղ, որ կարողանայ կայել զրպարտողի թռեաւոր լեզուն:

Ստորաքիւնը ստարաքիւն է ծնում:

Կա՞յ առէի հրեշաւոր բան քան անշնորհակալ մարդը:

Քաջութիւնը աճում է հանգամանքների հետ միասին:

Թարգմ. Ս. Եղիպար

ՀԱՅՈՒՀԵԱՅ ԲԱՐԵՅՈՐԺ.

ԸՆԿ. ՔՍԱՆՀԻՆԳԱՄԵԱԿԸ

Այս գարնան Յոֆնան. դըպրոցի սրահում հանդիսաւոր տօնեց թիֆ. Հայոց Կանանց Բարեգործ. Ընկ. քսանհինգամեակը: Վեհափառ Կաթողիկոսի օրհնութեան կոնգակը ընկ., ապա ճառեր և ուղերձներ զանազան հաստատութիւններէ կարդացեցին, որոնց մէջէմէջ երգում էր Յոֆնան. օր. դպրոցի աշակերտուհիներից երգեցիկ խումբը:

Մեր թերթերի կողմից հետեակ ուղերձը մատուցինք հայուհիներին:

«Ո՛վսաննա Հայուհիներիդ Աղբիւրից ու Տարագ-Գեղափնջիկից. բարգաւաճ պայծառ բիւր տարիներ Ձեր Ընկերութեան և թող յաւէտ օրհնելի յիշատակը նրանց, որոնք Ձեզ հետ հիմք դնելով Հայուհեաց ընկերութեան, իրանք վաղաժամ սլացան-հեռացան այս աշխարհից, աւանդ թողնելով Ձեզ իրանց տենչանք այս Հաստատութիւնը:

Նահանջում է միտքս քսանհինգ տարի սրանից առաջ ընկերութեանդ սկզբնաւորութեան շրջանը. որքան յոյսեր...

Սակայն անխուսափելի փոթորիկը հայ հորիզոնի վրայ շառագունող գարնանային արշալոյսին չըթողեց որ յաջորդի զլարթ առաւօտ: Սև խա-

ւարը մեզ պատեց. մրրիկ ու կայծակ մեր մտաւոր, հառարակական անդաստանները շանթահարեցին: Բնական է՝ քնքոյշ, նորաբողբոջ ծիլերն աւելի պիտի յօշոտւէին:

Հարկադրւած նոր՝ ճշմ. սերմեր տւին ձեզ ցանել Ձեր անդաստանում, բայց հայ կնոջ բարերար ու տոկուն ձեռներն իսկ անկախող եղան աճեցնել շինծու, մեր հողին խորթ այդ ցանքս: Եւ փառք Աստծոյ, որ սկի չաճեցին էլ: Խօսքս խոհարարական և լւացարարական դասնթացների մասին է:

Հայուհեաց ընկերութեան իսկական կոչումը և հիմնական նպատակը ցանկալի է, որ անշեղ մնային. հայ կըրթւած մայրեր սնուցանել, որ կարողանան սերունդ դաստիարակել և ոչ թէ հոգ տանել ստամոքսի և այդ ստամոքսի արտաքինի մասին:

Թող այնքան էլ համեղ չըլինի մեր ճաշը, թող այնքան էլ հարթ չըլինի առայժմ օսլած մեր շապիկը, սակայն թող և երբէք հայ կըրթւած կէնը չըլինի ոչ խոհարար ոչ լւացարար:

Հայ կէնը թող լինի հայ սրտի և մտքի բարի սերմնացանը, հայ կէնը թող լինի հայ տղամարդի իմաստուն

քմահաճոյքը, հմայիչն ու հրա-
մանատարը, նրա զարևոտ ա-
ւանդ անարատ օճաղի սրբու-
թեան և մաքրութեան պահա-
պանը: Այդ ժամանակ հայ
տղամարդն էլ իր հանգստու-
թիւնն ու հաճոյքը իր ընտա-
նիքի մէջ գտնելով, իր վաս-
տակը պանդոկներում, օտարի
յարկի տակ չի վատնիլ, այլ
իր տանը, և դեռ օտարին էլ
ինքը կը վարձէ թէ լացա-
րար թէ խոհարար:

Մեր ընտանիքները քայքայ-
ւում են, մեր օճաղները հան-

գելու մօտ են: Տւէք հայ կնո-
ջը ինքնաճանաչութիւն, որ-
պէսզի նրա օճաղը վառ մնայ,
առնամուս անէ և իր տնտե-
սական վիճակը բարելաւելու
համար ոչ թէ ուրիշների հա-
մար կերակուր եփէ, լացք
անէ (իր համար առանց այն
էլ նա միշտ թէ հփել-թիւն է,
թէ լացել-օսլայել),—այլ ե-
ռանդ, տոկոսութիւն ներշնչէ
իր տղամարդուն, ինքն էլ
միաժամանակ ձգտելով ամեն
ասպարէզում յետ չըմնալ նը-
րանից: Տ. Ն.

Հ Ի Ն Ե Ր Գ

Ասարաս աշիւն ոռոտի կանգնած եմ,
Կը դիտեմ հաւանքը ես նրա ուժգին,
Եւ վեհ հայրենի հովիկ լեռներէն՝
Իմ մեջ երոտմ եմ խոհերը խորին:

Հանգչեաք, ընկերներ, գեղ-դարար աշիւն
Անձկայի երգեր վստեն մ'եր սրտեր.
Գըրաւիջ յոյսեր ահա միտս եզերքին՝
Են մ'եզ հըրարոյր, աներկբայ յոյսեր:

Տղմուտ աշիւներ երկիր չեմ ազդում՝
Իդձերով յցւած իմ վստած սրտին,
Միայն միտս աշիւն՝ հայրերի երկրում՝
Ես պիտի հասնեմ իմ նպատակին:

Ն. Վ. Տ. Ա.

Փ ա մ ա ն ա կ ա գր ու թ ի լ ն

Թիֆ. Յոգլանեան դպրոցի տեսուչ է հաստատուած մանկավարժ պ. Տ. Ռաշմաճեան, որն արդէն ստանձնել է իր պաշտօնը:

◆ Մասնագէտ մանկավարժ պ. Ս. Մանդինեան նորերս կազմակերպել էր Յոգլանեան դպրոցում զրոյցներ, ուր կամենում էր ապացուցանել իր մեղօթի՝ դասաւանդութեան գերազանցութիւնը: Ունկնդիր ուսուցիչների թիւը 30-ից օր-օրի վրայ աւելանալով հասել էր մօտ 100 հոգու, սակայն անհրաժեշտ եզրակացութեան չեկած, պ. Ս. Մանդինեան դադարեցրեց իր օգտակար սկսածը, որովհետեւ մեր միւս՝ նոյնպէս հոշակաւոր մանկավարժներ պ. պ. Աղայեան, Տէր-Միրաքեան համբերութիւն չունեցան և մի խումբ ուսուցիչների հետ վըշտացրին յոգնավաստակ մանկավարժին:

Այժմ պ. Մանդինեան կազմակերպել է փորձնական դասեր, փաստօրէն ապացուցանելու իր նոր մեթոդի առաւելութիւնը:

◆ Ղ. Աղայեանի դասագրքերը, նրանց անգնահատելի արժանիքը ակսիօմ են գոնէ մեզ համար. նրանք այնքան են հարգատ, այնքան են համով հոտով, որ մեր համոզմունքով նրանք հրապարակի վրայ ոչ ունեցել են մինչև այժմ և ոչ էլ այժմ ունեն մըցա-

կից: Սակայն մեզ վշտացնում է այն հանգամանքը, որ մեր Աղայեանը պատանիներին վայել անհամբերութեամբ է իր բանակութիւնը մղում մեր գիտնական՝ իր պաշտօնակցի դէմ, որին առաջին անգամ ուխանայ կանչողը հէնց ինքն է նվեր:

◆ Թիֆլիսում մանկական գրադարանի հիմնադիր, գիշերօթիկ դպրոցի, մանկ. պարտէզի և կանանց մանկավարժ. կուրսերի տեսչուհի իշխանուհի Ս. Վ. Արդութեան առաջիկայ յունարից Թիֆլիսում հրատարակելու է առանձին լեզուով մանկավարժ. ամսագիր «ԱԵՏ» անունով, որին պիտի աշխատակցեն և մայրաքաղաքների մանկավարժ-մատենագիրներ:

◆ Ս. Սպանդարեանի խմբագրութեամբ օրերս լոյս է տեսնելու Նոր-Դարը իբրև քաղաքական, հասարակական հանդէս, որը վաճառելու է հատով և առանձին բաժանորդագրութիւն չէ ունենալու:

◆ Մովսէս Վարդանեան, որի տպարանական գործնէութեան յիսնամեակն այս տարի լրանում է, իր տպարանը բարեփոխել է և ընկերական հիմունքների վրայ վերաբացել էպոխա անունով: Ս. Վարդանեանի տպարանը համարեա մի ամբողջ տարի փակւած էր Թիֆ. ընդհ. - նահանգապետի հրամանով:

◆ Հերմես տպարանը վաճառեց, և նախկին տէրերը կորցրին իրանց զրամագլուխը ամբողջովին: Հազիւ գտնեց մէկը, որ գնեց Հերմեսը և վճարեց այնքան, որով կարելի է այդ երբեմն փարթամ ընկ. կողմնակի սլարտերը միայն վճարել:

ՄՕՐԵՂԲՕՐՍ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

Մանկական պիես մէկ գործողութեամբ

(Հեղինակութիւն Մ. Մամոնթինովայի)

Փոխադր. Յար. Օրդուեանց

ԴՌՐԾՈՂ ԱՆՁԻՆԷ

Տիկին Վարդանեան

Թագուհի {

Սարգսիկ } նրա դաւակները

Մկրտիչ {

Պարոն Սուրբեան, տ. Վարդանեանի մեծ եղբայրը:

Մարթա, աղախին:

Դործողութիւնը կատարուի է տ. Վարդանեանի կալածքում:
Բեմը ներկայացնում է սենեակ. աջ կողմում սեղան. սեղանի
վրայ գրքեր, տետրակներ, թանաքաման. ձախ կողմում բազկաթոռ,
փոքր սեղան, վրան ծաղկամաններ. մէկ լուսամուտ, որ նայում է
դէպի պարտէզ. բեմի խորքում պահարան և ժամացոյց:

Տեսիլ I.

ԹԱԳՈՒՀԻ. (հաւաքում է պահարանն է դնում գրքերն ու տետրակները) Ա՛խ, որքան ուրախ եմ, երբ վերջացնում եմ դասերս. կասես թէ մի ծանրութիւնից ազատուում եմ: Իսկ դու, Սաթե-
նիկ, դեռ շատ բան ունիս սովորելու:

ՍԱԹԵՆԻԿ. (գրում է սեղանի վրայ, առանց ընդհատելու գրու-
թիւնը) Այս բուկէիս, հէնց այս բուկէիս ես էլ կը վերջացնեմ...
մնում է, ինչպէս ասում են, վերջակէտ դնել... վերջացաւ: Այժմ
գրքերս տեղը կը դնեմ. ժամանակ է պատրաստել մօրեղբօրս
դիմաւորելու:

ԹԱԳՈՒՀԻ. Ժամը քանիսին է գնացքը դալիս:

ՍԱԹԵՆԻԿ. Վերջին գնացքը հա՛նում է ժամը հագին: Մօ-
րեղբայրս դրել էր, որ այսօր անպատճառ կը գայ, ուրեմն այս
գնացքով պէտք է լինի: (Հաւաքում է տետրակները) Մայրիկս վա-
ղուց գնաց կայարան նրան դիմաւորելու. բայց այս էլ կայ, որ
կայարանը մեզնից հինգ-վեց վերստ հեռու է... Սակայն մի կէս
ժամից յետոյ պէտք է սպասել...

ԹԱԳՈՒՀԻ. Ես տեսայ մօրեղբօրս շատ տարիներ առաջ
քաշած պատկերը. այստեղ բոլորովին հրիտասարդ է երևում.
հիմա գուցէ չըճանաչեմ:

ՍԱԹԵՆԻԿ. Ի՛նչ գարմանք, որ չը ճանաչես, չէ՛ր մենք
նրան ամենեւին չենք տեսել:

ԹԱԳՈՒՀԻ. (մօտենալով սեղանին) Այս թնչ է. Մկրտչի տետրակները... այ, այ, տես, նա դեռ չի էլ սկսել գրել իր դասը. իսկ երբ կը վերջացնի... և որտեղ է նա:

ՍԱԹԵՆԻԿ. (Նայելով պատահանից) Ահա բոլոր ուժով տուն է վազում... չէ, անցաւ... (կանչում է նրան) Մկրտիչ, հեր ես շտապում: հեր... Արի այստեղ, շուտ արի:

Տ Ե Ս Ի Լ Ի Ի

ԹԱԳՈՒՀԻ, ՍԱԹԵՆԻԿ և ՄԿՐՏԻՉ:

ՄԿՐՏԻՉ. (Վազելով մտնում է, գլխարկը վզակոթին, շորերը կեղտոտած, ծնկները նոյնպէս, ձեռքին կարթ) Էլի թնչ միտքդ ընկաւ, շուտ ասա, ժամանակ չունեմ:

ՍԱԹԵՆԻԿ. Ինչպէս թէ ինչ. մէկ էլ տեսար մօրեղբայրս կը գայ. իսկ մայրիկը պատուիրեց մինչև նրա գալուստը դասերս պատրաստենք. այն ինչ դու դեռ չես էլ սկսել: Ուզում ես, որ մայրիկը մօրեղբօրս առաջ քեզ նախատէ: Մէկ նայիր, ինչի՞ նման ես դու:

ՄԿՐՏԻՉ. Քո ինչ գործդ է. տանել չեմ կարող այլ և այլ խրատներ:

ԹԱԳՈՒՀԻ. Ախր քեզ միայն յիշեցրին, խղճաւով...

ՄԿՐՏԻՉ. Ձեզ չեն խնդրում խառնուելու, ես հարիւր խնդիր վճուելու ժամանակ կը գտնեմ... ինչպէս բարեկութիւնս գալիս է... չեն էլ թողնում հանգիստ, կարթով ձուկ բռնել (ձգում է կարթը). միշտ էլ, հակառակի պէս, խանդարում են:

ՍԱԹԵՆԻԿ. Ամենեին չեն խանդարում, զւարճացիր, եթէ այդ քեզ հաճելի է:

ՄԿՐՏԻՉ. (նստելով սեղանի մօտ) Չ. արճացիր! Դուք ամեն անգամ ուրախ էք, երբ ինձ նախատում են: (Թագուհուն բարկացած) Չը համարձակես ինձ վրայ նայել... Հեռացիր:

ՍԱԹԵՆԻԿ. (Բարկացած) Իրաւունք չունիս քրոջը վիրաւորելու. երբ պիտի ուղղես դու... ամենքին էլ դու վիշտ ես պատճառում:

ԹԱԳՈՒՀԻ. Թող նրան, Սաթենիկ, նա քէֆ չունի, ես չեմ բարկանում: Գնանք փնջեր քաղելու, այս և մէկ էլ այն ծաղկամանի մէջ պէտք է դնել:

ՄԿՐՏԻՉ. Դէ, ուրեմն գնացէք, շատ էլ լաւ կանէք:

(Սաթենիկն ու Թագուհին գնում են)

Տ Ե Ս Ի Ի III

ՄԿՐՏԻԶ մենակ

ՄԿՐՏԻԶ. (Դժգոհութեամբ բաց է անում տետրակը. նայում է ժամացույցին, յետոյ շտապով վերցնում է գրիչը) Սակայն պէտք է շտապել, շտապել... (յօրանջում է) առաջ կը սովորեմ հօլովում... Խնչ դաս է տւած. հա, աքաքաղ բառը հօլովել (վերցնում է գիրքը և առանց մէջը նայելու): Ուղղական ես աքաղաղ, սեռական դու աքաղաղ, տրական նա աքաղաղ... (ձգելով գիրքը) Դէ, սա ես լաւ գիտեմ, այժմ մնում է միայն թւարանութեան խնդիրը վճռել... Խնչ խնդիր է տւած (անհամբերութեամբ ոտքերով գետնին է խփում): Հա, կարծեմ այս խնդիրն է տւած. (գլուխ է և յօրանջում) Զարմանալի բան. հէնց որ նստում եմ դասերս պատրաստելու, իսկոյն քունս տանում է. ամեն անգամ այսպէս է. (յօրանջում է և գրում) Մի վաճառական զնեց եօթ փութ ալիւր և վճարեց ամեն մի գրւանքին չորս կոպէկ. (յօրանջում է) այդ ալիւրը նա ծախեց և ստացաւ երկու ըուրլի ութսուն կոպէկ օգուտ (յօրանջում է): Ասում են, ստիպիր քեզ... ստացէք խնդրեմ, ինչ հաճելի բան է, երբ ինքս ինձ ստիպեմ այս խնդիրը վճռելու... այ, ստիպում եմ... քանիսով ծախեց վաճառականը ալիւրի... գրւանքան: Դէ, արի ու իմացիր... Թէ մէկ գրւանքայ ալիւրը (ծանր) արժէր չորս կոպէկ, ապա... (քնում է, գլուխը թեքում է կրծքի վրայ, ձեռքը կախ է ընկնում, գրիչը ընկնում է):

Տ Ե Ս Ի Ի IV

ՄԿՐՏԻԶ, ԹԱԳՈՒՀԻ, ՍԱԹԵՆԻԿ, ԱՆԾԱՆՕԹ

(Երեխաները բերում են ծաղկափնջեր, նրանց յետևից գալիս է տարիքով մէկ մարդ, շատ պարզ հագնւած, արխալուսեմ, վերնից վերարկու և գլխարկով):

ԹԱԳՈՒՀԻ. (Տեղաւորելով ծաղկափնջերը) Սպասեցէք ահա այստեղ, մայրս գնաց կայարան մօրեղբորս դիմաւորելու, նա չուտով կը վերադառնայ, նստեցէք, խնդրեմ:

ՍԱԹԵՆԻԿ. Ինչո՞ւ է հարկաւոր ձեզ մայրս. գործով էք եկած, երևի:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Հարկաւոր է, շատ պէտք է նրան տեսնել. տիկին Վարդանեանը արդէն գիտէ:

ԹԱԳՈՒՀԻ. Նստեցէք, ուրեմն: Դուք, անշուշտ հեռու տեղից էք գալիս և յոգնած կը լինէք, արդեօք չէ՞ք կամենայ մէկ բան ուտել:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Շնորհակալ եմ. ցանկութիւն չունեմ. պէտք չէ. իսկ նստելուց չեմ հրաժարւի. յոգնեցայ (նստում է) ոտք վ ման գալով:

ԹԱԳՈՒՀԻ. (Կամաց Սաթենիկին) Սա երեւի ծառայող կամ պարտիզպան է, եկել է վարձու. մօրս խոստացել են ուղարկել ծանօթները:

ՍԱԹԵՆԻԿ. (Նոյնպէս կամաց) Շատ կարելի է, որ այդպէս է: (Գառնալով Մկրտչի կողմը) Այ քեզ օյին! տես, մեր Մկրտիչը քնել է. (Ժափահարում է նրա ուսերը) Մկրտիչ, Մկրտիչ, զարթիր է, շուտով մեր մօրեղբայրը կը գայ:

ՄԿՐՏԻՉ. (Աչքերը տըրտելով) Ինչպէ՞ս, ի՞նչ. հա, ճիշտ որ, ժամը քանիսն է (նայում է ժամացոյցին), այ, այ, այ թէ բան... ինչ վատ էք դուք և չար, ուզենալով ինձ չըզարթեցրիք, որ ինչ է մեր մօրեղբօր առաջ ինձ խայտառակէք, իսկ ինքներդ լաւ-լաւ ընծաներ ստանաք: Բայց ո՞չ, ձեր ինադու կը վերջացնեմ. (սրննելով գրիչը) Ո՞վ վերցրեց իմ գրիչը, հա, այստեղ է. ինձ խաբէլը հեշտ բան չէ. ես որ ուզենամ, իսկոյն... (գրելու ժամանակ թանաքը կաթեցնում է տետրակի վրայ, ուզում է սրքել, աւելի կեղտոտում է) Ա՛խ, անյաջողութիւնը որ գալիս է, դրանից վատ բան չըկայ (պատռում է թերթը նորից գրում):

ԹԱԳՈՒՀԻ. Հանգստացիր, սիրելիս, մի շտապիր, աւելի վատ կը լինի. կարելի է, կը հասնես...

ՄԿՐՏԻՉ. Հեռացիր, ասում եմ...

ՍԱԹԵՆԻԿ. Բայց պէտք է գոնէ այստեղ էլ մէկ փունջ դնել և լաթոռ բերել:

ԹԱԳՈՒՀԻ. Այո, այո, գնանք... (գնում են):

Տ Ե Ս Ի Ն V

ՄԿՐՏԻՉ և ԱՆԾԱՆՕԹ

ՄԿՐՏԻՉ. (Չտապով գրում է) Մի վաճառական գնեց եօթը փութ ալիւր և վճարեց ամեն (նորից թանաքը կաթեցնում է, խփում է ոսններով գետնին և տետրակը ձգում). Այս ի՞նչ պատիժ է. կը թողնեմ ու կը փախչեմ. շատ պէտք էր մեր մօրեղբօրն էլ այսօր գալ. կարծես վաղը չէր կարող գալ. իսկ հիմա նրա պատճառով շտապ-շտապ դասերդ սովորիր, կը թողնեմ, ուրիշ ոչինչ: (Պատռում է թերթը, ցատկում է տեղից, չընկատելով անծանօթին և գալով բնմի առաջ ասում է հետեւեալ ոտանաւորը).

Բանն ինչ անեմ, կեղտոտ է,
Բամբակը կորիզոտ է.
Մետաքս պիտի, որ մանեմ,
Մաստակ պիտի, որ ծամեմ.
Կտրին տիտիկ անեմ,
Անցորդին մտիկ անեմ,

Ուտեմ, խմեմ,

Մթնի, քնեմ:

(Յետ է դառնում և տեսնելով անծանօթին) Հապա սա ի՞նչ մարդ է. (բարկացած) Տե՛ս ես ուզում:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Ես եկել եմ տ. Եղիսաբէթ վարդանեանի մօտ:

ՄԿՐՏԻՉ. Նա տանը չէ:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Ես կը սպասեմ:

ՄԿՐՏԻՉ. Դու, երեւի, պարտիզպան ես կամ ծառայող, որոնց մայրս սպասում է. ուրեմն գնա խոհանոց և ափսոսելով սպասիր, սա քո տեղը չէ:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Ինձ այստեղ բերին ձեր քոյրերը, հէնց այստեղ էլ ես կը մնամ:

ՄԿՐՏԻՉ. Նրանք պատրաստ են ամենքին սենեակ բերել. (մի կողմ) ով գիտէ, կարելի է թափառաշրջիկի մէկն է...

ԱՆԾԱՆՕԹ. Ամօթ չէ ձեզ առանց որեւէ պատճառի մարդու վիրաւորել և անպատուել. վատ չէր լինի, եթէ մի փոքր քաղաքավարի լինէիք...

ՄԿՐՏԻՉ. (Կատաղած ոտքը խփելով) Ինչպէ՞ս դու համարձակում ես ինձ սովորեցնել, ես աղա եմ...

ԱՆԾԱՆՕԹ. Այդ ես չեմ տեսնում. աղան պէտք է անպայման քաղաքավարի լինի, իսկ ես տեսնում եմ, որ դուք և՛ յանդուգն էք, և՛ ծոյլ, և՛ անմաքուր, ի՞նչ կասի ձեր մօրեղբայրը. չեմ նախանձում նրան:

ՄԿՐՏԻՉ. Թողութիւն կանես, կարծում ես, որ ես մօրեղբորս առաջ էլ այդպէս կը լինեմ. այդ էր պակաս:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Հաւատում եմ, որ դուք, ի հարկէ, չէք կամենայ վշտացնել նրան, դուք ուրախ էք նրա գալուն:

ՄԿՐՏԻՉ. Ոչ կամենում եմ, ոչ էլ ուրախ եմ... պարզապէս, հետաքրքիր է տեսնել. չէ՞ որ նա շատ հարուստ է: Երեւակայում եմ, թէ ինչպիսի ճոխութեամբ նա կը ներկայանայ: Նա ինձ մի հրացան է բերում. այ, հրացանին ես ուրախ եմ, իսկ ինքը շատ էլ պէտք չէ. ասում են, նա խիստ, կարգապահ մարդ է. դէ արի ու նրան հնազանդելիւր, նրա քէֆովը շարժելիւր...

Տ Ե Ռ Ի Վ

ՆՐԱՆՔ, ԹԱԳՈՒՀԻ ԵՒ ՍԱԹԵՆԻԿ

ԹԱԳՈՒՀԻ. (Բերում է փունջը և գնում ծաղիկամանի մէջ, իսկ Սաթենիկը բերում է նստաբան): Մայրս ասում էր, որ մեր մօրեղբայրը շատ է սիրում ծաղիկներ, դէ ասա, այս նրան... հէնց այստեղ էլ կը խնդրենք նրան նստել...

ՍԱԹԵՆԻԿ. (Ցած ղենկով նստաբանը): Այո, այո, անպատ-

ձառ, ահա և հաստարանը, նրա ոտքերի տակը դնելուն. այսպէ՛ս աւելի հանգիստ կը լինի:

ԹԱԳՈՒՀԻ. Ախ, Սաթենիկ, եթէ դու իմանայիր, թէ ինչպէս եմ ուզում շուտով տեսնել մեր մօրեղբորը:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Ընծաներ, երևի, սպասում էք:

ԹԱԳՈՒՀԻ. (Վերաւորած): Ընծաներ, ամենևին. դուք շատ սխալւում էք. ես հէնց իրան—մօրեղբօրս ես սպասում: Հաւատում ես, Սաթենիկ, ես դեռ չըտեսած, արդէն սիրում եմ նրան:

ՍԱԹԵՆԻԿ. Ես էլ, ես էլ, ի հարկէ, ախր նա մեր ազգականն է, և միևնոյն ժամանակ մեր մօր միակ եղբայրը:

ՄԿՐՏԻՉ. (Ծիծաղելով և ծաղրելով) Հա, հա, հա, ի՞նչ քնքոյշ բաների վրայ ես խօսում: Կարծում էք, որ ձեզ իսկոյն հաւատացին:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Ես զոնէ միանգամայն հաւատում եմ նրանց բարի զգացմունքին. նրանք ստիպւած չեն լինի, ինչպէս դուք, իրանց մօրեղբօրը լաւ ձեռնալ, որպէսզի ծածկեն իրանց պակասութիւնները:

ՄԿՐՏԻՉ. (Հպարտ մօտենում է անծանօթին և ոտքը գետին խփելով կանգնում է նրա առաջ սպառնալիկ ձևով) Ի՞նչպէս համարձակւում ես դու... կորիք այստեղից, դուրս—ստում են քեզ... ես աղա եմ, իսկ դու չըգիտեմ ով ես!

Տ Ե Ս Ի Ն Վ Ո ՆՐԱՆՔ և Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. (Մտնում է տիուր, դիւսաշուքով և ձեռքին հովանոց. հասնելով սենեակի մէջ տեղին նա յանկարծ նկատում է անծանօթին, կանգ է առնում զարմացած, յետոյ ընկնում է անծանօթի գիրկը) Եղբայրս, իմ սիրելիս, թանկագինս:

ԱՆԾԱՆՕԹ. Քոյրիկս, Եղիսաբէթ (մնում են մի քանի վայրկեան իրար գրկած):

ՄԿՐՏԻՉ. (Սարսափած լետ է փախչում հակառակ կողմը) Այ, այ, այ. ուրեմն սա մօրեղբայրս է. այդ ի՞նչ արի ես (զլխին խլիւլով փախչում է):

ՍԱԹԵՆԻԿ և ԹԱԳՈՒՀԻ. (Ուրախութիւնից ծափ տալով) Մօրեղբայր, մօրեղբայր. այ բաղդ. իսկ մենք չըգիտէինք էլ (մօտենում են նրան և համբուրում):

Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. Ե՞րբ եկար դու: Ես այս րոպէիս երկաթուղու կայարանիցն եմ գալիս և քեզ չհանդիպեցի:

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. Ես եկայ շոգենաւով, հաւահանգստում ես կողք վարձեցի, բայց կէս ճանապարհին կողքի անիւղ կոտրւեց. իրեղէններս ես թողի հաւատարիմ ծառայիս, իսկ ինքս ոտով եկայ: Ես վաղուց այստեղ եմ:

Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. Ուրեմն դու ծանօթացար երեխաներիս հետ:

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. Ի հարկէ. ի հարկէ. ես ճանաչեցի նրանց շատ լաւ, թէպէտ և չսացի նրանց, թէ ով եմ ես:

Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. Իսկ ուր է Մկրտիչը, հիմա այստեղ էր:

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. Բեր նրան այստեղ, քոյրիկս, ես ուզում եմ նրան երկու խօսք ասել: (Տիկ. Վարդանեանը գնում է):

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. (նայելով պատուհանից) Ահա իմ իրեղէններս էլ բերին! (երեխաները մօտենում են պատուհանին, բարձր կանչելով պատուհանից) Ապա բերէք այստեղ այն արկղը, որ վերնումն է. դէ, շուտ:

Տ Ե Ս Ի Ն VIII ՆՐԱՆՔ և ՄԱՐԹԱ

ՄԱՐԹԱ. (Մտնում է՝ երկու ձեռքով արկղը բռնած և ողջունում է Սուրենեանին) Ո՞րտեղ կը հրամայէք դնել. պարոն:

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. (ծոյց տալով տեղ) Ահա այստեղ (ուզում է պարանները քակել):

ՄԱՐԹԱ. Թոյլ տւէք. պարոն, ինչո՞ւ դուք ինքներդ պէտք է անհանգիստ լինէք, իսկ ես ինչացո՞ւ եմ. (քակում է պարանը):

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. (Տեսնելով, որ Մարթան ճիգ է թափում ծածկը բարձրացնել) Սպասեցէք, նա դժւարութեամբ է բացւում: Դժւար է. այնպէս չէ:

ՄԱՐԹԱ. (Բանալով ծածկը) Ամենեին, մեզ համար դժւար չէ, մանաւանդ ուր մենք միշտ ուրախ հնք ձեզ պէս լաւ պարոններին ծառայելու: (Սենեակը կարգի է բերում և յետոյ գնում, կանգնում է դռների մօտ, որտեղից հետաքրքրութեամբ նայում է արկղի մէջ եղած իրերին):

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. (Դուրս է բերում մի տիկնիկ և աալիս Թագուհուն) Ահա քեզ, Թագուհի, տիկնիկ, տես. աչքերն էլ փակում է և ձեռքերը շարժում. (Մարթան զարմանքից ձեռքերը իրար է խրփում):

ԹԱՂՈՒՀԻ. (Դրկելով մօրեղբօրը) Շնորհակալ եմ, այ, հիանալի բան! սիրելի, թանկագին մօրեղբայր!

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. Իսկ քեզ, սիրելի Սաթենիկ, վերցրու այս ժամացոյցը, կրիւր և մօրեղբօրդ յիշիւր:

ՍԱԹԵՆԻԿ. (Ուրախութիւնից համբուրելով մօրեղբօրը) Ախ, իսկական ժամացոյց, ազնիւ մօրեղբայր, այս ի՜նչ չքնաղ բան է (ցատկոտում է սենեակում, իսկ Թագուհին համբուրում է տիկնիկը):

ՄԱՐԹԱ. (Մի անգամ էլ ձեռքերը իրար խփելով) Այս ի՜նչ հիանալի բաներ են, Տէր Աստուած, այ թէ ընծաներ. պէտք է գնալ միւս ծառաներին պատմել:

Տ Ե Ս Ի Լ IX

ՆՐԱՆՔ, ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ և ՄԿՐՏԻԶ

(Տիկ. Վարդանեանը Մկրտչի ձեռքից բռնած բերում է նրան, որ դալիս է դժկամակելով և յօնքերի տակից մօրեղբորը նայելով)

Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. Ինչ պատահեց քեզ, Մկրտիչ. դու կարծեմ ամաչկոտներից չես. չէ որ սա քո մօրեղբայրն է:

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. Մօտեցիր, մօտեցիր, սիրելիս. մի վախենար, անցածը չեմ յիշի. այսօր ինձ համար ուրախութեան օր է և քեզ էլ վշտացնել չեմ ուզում. ահա, վերցրու խոստացած հրացանը: Դէ, շուտ, վերցրու էլի:

ՄԿՐՏԻԶ. (Անկաստան նայում է մօրեղբորը, յետոյ կանգնում է զարմացած և յանկարծ արտասուլից աչքերով ընկնում է նրա գիրկը) Սիրելի, թանկագին մօրեղբայրս, ներեցէք, ես մեղաւոր եմ... ես չար. անպիտան տղայ եմ, իսկ դուք բարի... ես մօռն էլ, թագուհուն էլ վշտացնում եմ... ես... արժանի չեմ...

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. (Թափաշարելով Մկրտչի ուսերը) Դէ, դէ, ասացի, որ անցածն անցած է: Տեսնում եմ, որ ինքդ էլ զգում ես քո յանցանքը: Բոլոր սրտով ներում եմ քեզ, դէ. վերցրու քո հրացանը:

ՄԿՐՏԻԶ. (Ընկնելով մօրեղբոր վզին և լալով) Ոչ, ոչ, խընդրում եմ. պէտք չէ. երբ որ կուղղւեմ... երբ ինձ կը սիրէք, ես կաշխատեմ... դուք բարի էք... (հեծկտում է):

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. Թող լինի քո ասածը: Տեսնում եմ քո անկեղծ զղջալը և հաւատում եմ, որ դու կարճ ժամանակից յետոյ կը վայելես իմ համակրանքը և կը ստանաս քո ցանկացած հրացանը (Գրկում է Մկրտչին):

Տ. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ. Ի՞նչ է նշանակում այս բոլորը: Ես զարմացած եմ և ոչինչ չեմ հասկանում: Բացատրիր, խնդրեմ, եղբայր:

Պ. ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ. (Գրկում է բոլոր երեքին էլ, այնպէս որ Մկրտիչը ձեռքերով փաթաթւում է մօրեղբոր շնքին և ժպտալով նայում նրա աչքերին) Այդ նշանակում է, քոյրիկ, որ դու այսօրւանից ոչ թէ երկու, այլ երեք բարի և խելացի զաւակներ ունես:

Վ Ա Ր Ա Գ Ո Յ Ր

Խմբագիր-հրատարակիչ՝ Տիգրան Նազարեան

Տպարան «Արմեն», Թիֆլիս, Դանուկաշու փող. № 3.

Начальная Русская Хрестоматія для Армянъ, сост. Сед-
ракеъ Мандинянъ (2-ая книжка). Ռուսերէն հատընտիր հա-
տուածներ հայերի համար, կազմեց Սեդրաք Մանդինեան. (Բ.
գրքոյկ) 277 էր. գինը 75 կ. հրատարակութիւն «Բագրայ» հայոց
կուլտուրական միութեան:

Ռուսերէն հատընտիրքի այս 2-րդ գիրքը հրատարակած է
առանց դասաւանդութեան եղանակի բացատրութեան, որպէսզի
հէնց իրանք ուսուցիչները երևան հանեն իրանց փորձերի արդիւնքը:

Ռուսաց կլասիկ գրականութիւնից և լաւագոյն նոր մատենա-
գիրնիրից մեծ հմտութեամբ և ճաշակով այս ծաղկաքաղը հայերի
աշխարհահայեցողութեան համապատասխան, մի հոյակապ դասա-
գիրք է, որ անշուշտ մեր բոլոր դպրոցներում կընդունեն երախ-
տագիտութեամբ:

А. И. Тумановъ. Русско-армянскій Словарь для начальныхъ
и городскихъ училищъ и для младшихъ классовъ среднихъ учебныхъ
заведеній, 403 էր. գինը 75 կ.

Յարութիւն Թումանեան
բեղմնաւոր մատենագիր-ման-
կավարժ է: Նա ոչ միայն մեր
պարբերական մամուլին է աշ-
խատակցում իր երգիծաբա-
նական գրածքներով, քննա-
դատականներով, բանաստեղ-
ծութիւններով, մանկական
հասակին մատչելի բնագիտա-
կան զրոյցներով, այլև գրում
է թատրոնական պիէսներ և
իբրև փորձած ուսուցիչ (Թիֆ.
2 օրիորդ. գիմնադիպլոմ, ս.
Նոնէի և Առետրական դըպ-
րոցներում) կազմում է դա-
սագրքեր և ձեռնարկներ:

Օրերս նրա կազմած Ռուս-
էայ Բառգիրքը, որ հրատա-
րակւած է Կովկասի ուսումն.
շրջանի հոգաբարձ. աշակցու-
թեամբ և հաւանութեամբ մի
շատ օգտակար և անհրաժեշտ
ձեռնարկ է ոչ միայն աշա-
կերտների համար, այլև բոլոր
այն հայերի, որոնք հիմնովին
չեն տիրապետում թէ հայե-
րէն և թէ ռուսերէն լեզուին:

Շատ հայախօս հայեր սովորա-
կան բառեր, որ գիտեն միայն
ռուսերէն լեզուով և ընդհակա-
ռակ, ռուսերէն լաւ խօսող հայեր,
հասարակ բառեր իսկ հայե-
րէն որ չըգիտեն,—անա այս
ձեռնարկը օգտակար ծառայու-
թիւն կարող է անել և այդ-
պիսիներին:

Բառգիրքը կազմած է խնամ-
քով. շատ բառեր աւելի ճշ-
տութեամբ են թարգմանւած
քան մինչև այժմս, օրինակ՝
Анатомія — թարգմանւած է
անդամագնութիւն և ոչ մար-
դակագնութիւն, որ սխալ գործ
է ածուած մեր մէջ: Նման օրի-
նակներ շատ կան:

Տպագրւած է խոշոր տա-
ռերով և շեշտերով, որն աւե-
լի դիւրութիւն կը տայ գա-
ւառներում վատ և սխալ ռու-
սերէն տառերն արտասանողին
ուղիղ հնչել տառերն ու բա-
ռերը: Գինը 75 կ. մատչելի
է ամենքին:

Հնկիր. հոտաւէտ գործարանի
ՊՐՈԵԻԶՈՐ

Ա. Մ. ՕՍՏՐՈՒՄՕՒԻ
: : Կ Ր Է Մ : :

ՄԷՏԱՄՈՐՓՕԶԱ

Երեսի պէպէններէ դէմ

— Grand-Prix —

Բարձր. պարգև Բրիւսէլ 1905 թ.

ՏՊՈՐԱՆ ԷՊՈՒՄ

(Գանձակայա փողոց, տ. № 3)

Մովսէս Վարդանեանի տպարանը, վերաբացուած ընկերա-
կան հիմնութիւններէ վրայ «**ԷՊՈՒՄ**» լուսնոյ, ընդար-
ձակած և թարեւարգանք ընդունում է տպարանական
ամեն տեսակ պատէրներ: Հայերէն, ռուսերէն, վրացերէն,
թիւրքերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն ընտիր նոր տառեր
մեծ քանակութեամբ: Տպարանական նորագոյն զարդեր,
ընտիր մուր, խնամքով տպագրութիւն, հմուտ տպա-
գրիչներ: Պատուիրելիք: Կատարուում ևս որակ ևս ձշտու-
թեամբ: **ԳՆԵՐԸ ԶԿՓԱԿՈՐ:** (3-2)

ՕԳՏԻՑԷՔ ԴԷՊՔԻՑ ՏՐԻԿՕ

ՊՐԻՄԱ

Զը հաւանելու դէպքում
յետ է ընդունուում: Կտորը
սև կամ սև մոխրագոյն 4 1/2
արշ. տղամարդու համար,
էլէգանտ, ամբողջ հագուս-
տացու, որ ուղարկուում է
վերադ. վճարով 5 ռ. 25 կ.
և ընտիր տեսակը 8 ռ. 75 կ.
միանգամից երեք հագուս-
տացու պատւիրողներին
աստառացուն ձրի է ու-
ղարկուում: Դիմել՝ **Фабрика
шерстяныхъ издѣлій Т-во
ПРОГЕСЪ, ЛОДЗЬ. 2-3**